

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Aleksandro Pokatajevo,
V kurso, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės
studijų šakos studento

Magistro darbas

**Valstybių materialiosios atsakomybės klausimai naujausioje Tarptautinio
Teisingumo Teismo jurisprudencijoje**

**Issues of Material Responsibility of States in the Recent Jurisprudence of the
International Court of Justice**

Vadovė: doc. dr. Indrė Isokaitė-Valužė
Recenzentė: lekt. dr. Gabija Grigaitė-Daugirdė

Vilnius

2023

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Magistro darbe nagrinėjami probleminiai valstybių materialiosios atsakomybės klausimai naujausioje Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Apžvelgiant per 2012 - 2022 metų laikotarpį suformuotą teisminę praktiką, šiame darbe yra nagrinėjamos materialiosios atsakomybės tendencijos ir numatoma jų reikšmė aptariamoms atsakomybės raidai. Taip pat šiame darbe pateikiami bendri probleminiai aspektai, su kuriais susiduria Tarptautinis Teisingumo Teismas, paliečiant žalos atlyginimo klausimą reparacijų, restitucijos ir kompensacijų bylose. Be to, šiame darbe aptiriamos aplinkybės, kurios gali turėti esminės reikšmės valstybių materialiosios atsakomybės apimčiai.

Pagrindiniai žodžiai: Valstybių materialioji atsakomybė, Tarptautinis Teisingumo Teismas, restitucija, reparacijos, kompensacija.

The master's thesis examines the problematic issues of material responsibility of states in the recent jurisprudence of the International Court of Justice. Reviewing the judicial practice formed during the period 2012 - 2022, this thesis examines trends of material responsibility and predicts their significance for the development of the discussed responsibility. Also, this thesis presents general problematic aspects faced by the International Court of Justice in relation to the issue of damages in reparations, restitution, and compensation cases. In addition, this thesis discusses circumstances that may have a significant impact on the scope of material responsibility of the states.

Keywords: States' material responsibility, International Court of Justice, restitution, reparation, compensation.

TURINYS

IŽANGA.....	2
1. MATERIALIOSIOS ATSAKOMYBĖS RAIDOS TENDENCIJOS TTT JURISPRUDENCIJOJE 2012-2022 METAIS	7
1.1 Materialiosios atsakomybės aspektu aktualiausios bylos	8
1.2 Rėmimosi precedentais problema ir įtaka valstybių materialiajai atsakomybei ...	9
2. PROBLEMINIAI REPARACIJŲ, KOMPENSACIJŲ IR RESTITUCIJOS ĮGYVENDINIMO KLAUSIMAI	12
2.1 Restitucijos taikymo klausimai	13
2.2 Kompensacijos priskyrimas valstybei arba individualiems asmenims	18
2.3 Šalių teikiamų įrodymų ir TTT įrodymų vertinimo metodikos problematika	21
2.4 Žalos atlyginimo apskaičiavimo problematika	25
2.5 TTT bandymai paveikti šalis pradėti bendradarbiauti.....	29
3. APLINKYBĖS, TURINČIOS ĮTAKOS MATERIALIOSIOS ATSAKOMYBĖS APIMČIAI	31
3.1 Aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą ir materialioji atsakomybė	32
3.2 <i>Erga omnes</i> įsipareigojimų santykis su tarptautinės teisės principais.....	33
3.3 Įrodymų bei jų vertinimo metodikos įtaka materialiajai atsakomybei	38
3.4 Žalos apskaičiavimo metodų ir būdų įtaka atsakomybės dydžiui.....	41
3.5 Valstybių finansinės galimybės prisiimti materialiąją atsakomybę	42
3.6 Ginčo šalių susitarimo įtaka materialiajai atsakomybei	44
IŠVADOS	46
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	47
SANTRAUKA	52
SUMMARY	53

ĮŽANGA

Temos aktualumas. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus klausimas jau seniai kelia viso pasaulio teisės ir tarptautinių santykių mokslininkų dėmesį. Globalūs ir lokalūs konfliktai, kurie vienaip ar kitaip, jei ne pakeičia, tai bent iš dalies paveikia pasaulio tvarką ir milijonų žmonių gyvenimus, turi tam tikrų ilgalaikių pasekmių, kurias tenka taisyti, siekiant sugrįžti į *status quo*. Kai kurie nekarinio pobūdžio valstybių veiksmai gali destabilizuoti esamą tarp šalių susiklosčiusių santykių tvarką, o tai savo ruožtu gali padaryti materialinės žalos tarptautinės teisės subjektų santykiams. Dar baisiau yra tai, kad karas vienoje pasaulio dalyje gali išprovokuoti kitą karą visai kitoje vietoje arba bent netiesiogiai paveikti kitas šalis, jų užsienio politiką, ekonomiką. Galima paimti, pavyzdžiui, tebevykstantį Rusijos Federacijos karą prieš Ukrainos Respubliką, kuris tikrai turi didelę įtaką pasaulio rinkai ir globaliam saugumui – akivaizdu, kad dėl tokių neteisėtų Rusijos veiksmų Ukraina turi reikalauti atlyginti atsiradusią materialinę žalą. Tokios ieškinio forma įforminamos pretenzijos, pavyzdžiui, gali būti nagrinėjamos Tarptautiniame Teisingumo Teisme (toliau – ir Teismas, TTT). 2022 metų vasario 26 dieną minėtam teismui buvo pateiktas Ukrainos pareiškimas, kuriame buvo teigiama, kad Rusija pažeidė Konvenciją dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį. Ukraina nurodė, kad Rusijos valdžia melagingai kaltina Ukrainą vykdant Donecko ir Lugansko sričių gyventojų genocidą, kuriuo remdamasi Rusija iš pradžių pripažino dviejų regionų nepriklausomybę, o vėliau pradėjo invaziją į Ukrainą.¹ Taip pat, anot Ukrainos, Rusija vykdo karinę invaziją į šalį, kurios metu vyksta šiurkštūs Ukrainos gyventojų žmogaus teisių pažeidimai.² TTT šioje byloje tenkino Ukrainos prašymus ir paskelbė sprendimą dėl laikinųjų apsaugos priemonių skyrimo, kuriuo įpareigojo Rusijos Federaciją nedelsiant nutraukti karinius veiksmus Ukrainos teritorijoje.³ Kas yra svarbu, Lietuvos Respublika taip pat įstojo į šią bylą.⁴

---

¹ Plačiau apie tai žr. *Public sitting held on Monday 7 March 2022, at 10 a.m., at the Peace Palace, President Donoghue presiding, in the case concerning Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)*, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220307-ORA-01-00-BI.pdf>

² *Ibid.*

³ *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), Order, I.C.J., 16 march 2022*, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN>.

⁴ Plačiau apie tai žr. *Lithuania files a declaration of intervention in the proceedings under Article 63 of the Statute*, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220722-PRE-02-00-EN.pdf> ir *Declaration of intervention of Lithuania of 22 July 2022*, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20220719-WRI-02-00-EN.pdf>

Šis atvejis kaip tik patvirtina, kad būtent Tarptautinis Teisingumo Teismas gali įgyvendinti tokius uždavinius kaip atitinkamų tarptautinės teisės normų pažeidimo nustatymas, padarytos žalos apskaičiavimas, tam tikrų būdų bei priemonių, kuriomis bus sprendžiami minėti klausimai, tinkamas pasirinkimas. Tačiau ar iš tikrųjų tai yra taip? Čia verta paminėti, kad TTT jurisprudencijoje galima identifikuoti tam tikras problemas, susijusias su valstybių materialiosios atsakomybės įgyvendinimu, ir tie probleminiai klausimai sukelia ginčus tarp teisės praktikų ir teoretikų. Svarbu yra ir tai, kad tokie probleminiai klausimai teisės doktrinos yra pabrėžiami jau pakankamai ilgą laiką. Pirmiau nurodyto Teismo jurisprudencijoje egzistuojantys ir paties teismo plėtojami prieštaravimai ir neaiškumai valstybių materialiosios atsakomybės srityje gali turėti įtakos šio instituto įgyvendinimui.

Šis darbas kaip tik yra skirtas aptarti klausimus, kurie iškyla Tarptautiniam Teisingumo Teismui aiškinant bei nustatant valstybių materialiąją atsakomybę.

Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimų 2012-2022 metų laikotarpis autoriaus pasirinktas visų pirma dėl to, kad pats Tarptautinis Teisingumo Teismas (kartu su Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisių perėmimu) gyvuoja šiek tiek daugiau nei šimtą metų, o tai reiškia, kad sprendžiant pagal istorinius standartus 10 metų laiko tarpas vargu ar gali būti laikomas dideliu. Antra, tokiai instancijai, kuri kartais išnagrinėja 2-3 bylas per metus, o kai kuriais metais iš viso nepateikia teismo sprendimų, toks laikotarpis apskritai gali būti laikomas nereikšmingu, nes vargu ar gali jis tam tikrais klausimais parodyti ryškų ir kardinalų skirtumą praktikoje, tačiau to kaip tik pakanka, kad būtų galima nustatyti tam tikras teismo darbo tendencijas. Todėl šio darbo autorius siekia valstybių materialiosios atsakomybės klausimus išanalizuoti pasitelkiant Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudenciją, suformuotą būtent per 2012 - 2022 metų laikotarpį.

Darbo originalumas. Šiame magistro darbe atliktas tyrimas apie aktualiausius ir įdomiausius materialiosios valstybių atsakomybės formos klausimus. Kalbant apie tarptautinės teisės suvokimą Lietuvoje, šis darbas įneša tam tikrą originalų indėlį, nes jame pateikiamos kritinės užsienio autorių apžvalgos ir nuomonės apie materialiosios atsakomybės taikymo sritį, kuri lietuvių autorių yra nagrinėtina arba netiesiogiai, arba plačiai, bet prieš daugelį metų. Kalbant konkrečiau apie šį magistro darbą, jis parodo naujausios Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikos trūkumus ir spragas, kas paaaiškėja nagrinėjant aktualią temą. Kartu yra nurodomos įvairiausių autorių pozicijos valstybių materialiosios atsakomybės klausimais, pateikiamos ir palyginamos pastaruoju metu šioje srityje atliktų mokslinių tyrimų išvados. Aptariant šio darbo aktualumą, verta paminėti,

kad jame detaliai analizuojami kai kurie Teismo sprendimai, pavyzdžiui, brėžiamos paralelės tarp 2018 metų *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua)* ir 2022 metų *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)* sprendimų, kuriuose išryškėja ir doktrinos dėka yra atskleidžiamos reparacijų ir kompensacijų taikymo problemos. Be to, šiame darbe susisteminti klausimai, kuriuos bando spręsti Tarptautinis Teisingumo Teismas, nagrinėdamas valstybių materialiosios atsakomybės už neteisėtus veiksmus išimčių taikymo problemas. Taip pat šiame darbe paliečiami dar 2001 m. priimto Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projekto (toliau – ir TTK Straipsnių projektas dėl valstybių atsakomybės) taikymo klausimai, susiję su materialiosios atsakomybės įgyvendinimo aspektais. Šiuo magistro darbu siekiama pabandyti apibendrinti problemiškausius valstybių materialiosios atsakomybės taikymo klausimus, tam išanalizavus šio darbo rašymo metu Tarptautinio Teisingumo Teismo suformuotą jurisprudenciją ir teisės doktriną, kuri užpildo tam tikrą minėtų teismo sprendimų neaiškumą ir dviprasmiškumą.

Per pastaruosius penkerius metus Lietuvoje panašia tema nebuvo parašyta magistro darbų.

Užsienyje panašia tema 2019 metais Eleni Methymaki parašė magistro darbą „Is it ever about the money? Remedies, compensation and shared international responsibility before the ICJ and beyond“. Šiame magistro darbe nagrinėjama, kaip prievolė visiškai atlyginti žalą yra nagrinėjama TTT ir už jo ribų. Palyginus su šiuo magistrų darbu reikia pažymėti, kad jis skiriasi nuo autoriaus magistro darbo. Būtent šio autoriaus darbo šaltiniai yra naujesni ir kitokie, nei pirmiau aprašyto magistro darbo, tiriamos kitos bylos, yra giliau koncentruojamasi į valstybių materialiąją atsakomybę. Reikia pabrėžti, kad šiame magistro darbe tiriamą temą kitų autorių yra paliečiama tik netiesiogiai. Pavyzdžiui, verta paminėti Ryan Manton 2016 m. disertaciją „*Necessity in international law*“, nes jame yra nagrinėjamas būtinojo reikalingumo, kaip apsaugos nuo valstybių atsakomybės priemonės, vaidmuo tarptautinėje teisėje. Panašūs klausimai yra nagrinėjami ir Christopher O’Meara 2018 m. disertacijoje „*Necessity and Proportionality and the Right of Self-Defence in International Law*“. Be to, ypač daug naudingos medžiagos valstybių atsakomybės tema gali būti rasta tokiose mokslo darbuose, kaip Tatyana Jane Eatwell 2019 m. disertacijoje „*State responsibility for the unlawful conduct of armed groups*“ ir Jennifer Helen Maddocks 2021 m. disertacijoje „*State Responsibility for International Law Violations Involving Non-State Actors in Armed Conflict*“.

Darbo tikslas. Šio magistro darbo tikslas yra ištirti valstybių materialiosios atsakomybės taikymo naujausioje Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje problemas.

Darbo uždaviniai. Magistro darbui yra keliami tokie uždaviniai:

1. Remiantis naujausia Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencija, parodyti valstybių materialiosios atsakomybės raidos tendencijas;
2. Išsiaiškinti, kokius probleminius reparacijų, kompensacijų ir restitucijos įgyvendinimo klausimus teko spręsti Tarptautiniam Teisingumo Teismui savo naujausioje jurisprudencijoje;
3. Apibrėžti, kokios aplinkybės ir priežastys naujausioje Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje galėjo sumažinti arba padidinti valstybių materialiosios atsakomybės apimtį.

Darbo objektas. Šio magistro darbo objektas yra valstybių materialiosios atsakomybės teoriniai ir praktiniai įgyvendinimo naujausioje Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje aspektai.

Tyrimo metodai. Rašant magistro darbą buvo panaudoti lyginamasis, analizės, dokumentų turinio analizės ir loginės analizės metodai. Lyginamasis metodas panaudotas pristatant skirtingas autorių pozicijas, išsakytas apie valstybių materialiosios atsakomybės problemas Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, bei jas lyginant tarpusavyje. Analizės metodas panaudotas nagrinėjant valstybių materialiąją atsakomybę kaip atskira teisinę kategoriją bei analizuojant Tarptautinio Teisingumo Teismo praktiką, kurioje yra nagrinėjama šios koncepcijos problematika. Dokumentų turinio analizės metodas šiame darbe pasitelktas atskleidžiant Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimų turinį. Loginės analizės metodas buvo panaudotas apibendrinant skirtingų autorių pristatytas nuomones bei pateikiant vientisą tam tikro reiškinių ar dalyko vertinimą, taip pat išvadose pateikiant magistro darbe pasiektus rezultatus.

Svarbiausi šaltiniai. Pagrindinis magistro darbo tyrimo šaltinis yra per 2012 - 2022 metų laikotarpį suformuota Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencija, kuri yra analizuojama valstybių materialiosios atsakomybės taikymo aspektu. Siekiant parodyti dėl šios teisinės kategorijos iškilusias sutarimo problemas, taip pat remiamasi Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjų atskirosiomis nuomonėmis. Siekiant geriau ištirti nagrinėjamą klausimą, darbe taip pat pasitelkta specialioji literatūra – įvairios daktaro disertacijos, moksliniai straipsniai. Be to, siekiant giliau išnagrinėti nagrinėjamą temą, tarp šio darbo svarbiausių šaltinių taip pat patenka 2001 metais Jungtinių Tautų priimtas Straipsnių projektas dėl valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus.

Darbo struktūra. Įžanga, trys pagrindinės dalys, išvados, šaltinių sąrašas.

Pirmoje dalyje bus aptariamos valstybių materialiosios atsakomybės raidos tendencijos Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikoje per 2012 - 2022 m. laikotarpį:

1) Šioje dalyje bus siekiama pristatyti teorinius materialiosios atsakomybės aspektus, kurie buvo išplėtoti Tarptautinio Teisingumo Teismo dėka, bus aptariama, kokios bylos ir kodėl būtent jos pateko į magistro darbo analizę, šių bylų itin trumpa charakteristika, įtaka valstybių materialiosios atsakomybės raidai;

2) Naujausios ir ankstesnės praktikos sąsaja (bus siekiama nustatyti, ar egzistuoja tam tikros specifinės problemos Tarptautinio Teisingumo Teismui referuojant į savo paties sukurtus precedentes? Kaip tai gali ateityje daryti įtaką Teismo jurisprudencijai, nagrinėjant valstybių materialiosios atsakomybės klausimus?);

Antroje dalyje bus pateikiama valstybių materialiosios atsakomybės įgyvendinimo problemų analizė pasitelkiant naujausią Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudenciją: Kokie pagrindai (aplinkybės, kurių dėka galėjo atsirasti prielaidos taikyti materialiąją atsakomybę valstybių atžvilgiu) yra analizuojami Teismo, kokios materialiosios atsakomybės formos yra nagrinėjamos, kokios yra dažniausiai taikomos, jų taikymo specifika bei problematika, ką naujo dėl šių dalykų nurodė Teismas.

Trečioje dalyje bus analizuojami kompleksiniai klausimai, su kuriais susidūrė Tarptautinis Teisingumo Teismas, sprendžiant dėl materialiąją atsakomybę mažinančių ar šalinančių aplinkybių. Taip pat bus tiriama, kokios konkrečios aplinkybės galėjo turėti įtakos valstybių materialiosios atsakomybės apimčiai.

1. MATERIALIOSIOS ATSAKOMYBĖS RAIDOS TENDENCIJOS TTT JURISPRUDENCIJOJE 2012-2022 METAIS

Šioje dalyje bus kalbama apie valstybių materialiosios atsakomybės problemas Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikoje. Tai viena iš dviejų (greta nematerialinės) tarptautinės teisinės atsakomybės rūšių, kuri yra taikoma tarptautinės teisės normas pažeidusiai valstybei. Verta pažymėti, kad materialiosios valstybių atsakomybės sąvoka nėra pateikiama TTK Straipsnių projekte dėl valstybių atsakomybės, tačiau ją galima rasti teisinėje doktrinoje. Pavyzdžiui, Akchurina teigia, kad valstybių materialioji atsakomybė išreiškiama pareiga atlyginti materialinę žalą (Akchurina, 2017, p. 20). Nors minėta sąvoka tarptautinės teisės normų kontekste nėra apibrėžta, tarptautinėje teisėje galima išskirti materialiosios atsakomybės formas.

Sunku nugincyti materialiosios atsakomybės įtaką ir reikšmę tarptautiniams santykiams, nes tai yra savotiška garantija, kad tarptautinės teisės pažeidimo atveju tie santykiai bus atkurti ir tos atstatytos tvarkos bus laikomasi ateityje. Kaip pastebi Creutz, valstybės atsakomybė yra daugiafunkcinė, nes ji apima tiek civilinės, tiek baudžiamosios, tiek viešosios teisės elementus, taip pat tradiciškai apima žalos atlyginimo funkciją (Creutz, 2020, p. 49). Jeigu kuri nors valstybė patyrė materialinę žalą, tai ši valstybė tampa pažeidimo auka ir gali reikalauti atlyginti žalą materialiuoju būdu, tai yra taikyti materialiąją atsakomybę valstybės-pažeidėjos atžvilgiu. Taigi įprastinėmis sąlygomis, pažeidus tarptautinės teisės normas, valstybės turi siekti buvusio santykių režimo atkūrimo, kuriame buvo tik prielaidos pažeisti tarptautinę teisę.

Yra daug būdų atkurti *status quo* arba bent jau prie jo priartėti. Populiariausiomis valstybių atsakomybės materialinėmis formomis yra laikomos reparacijos, restitucija ir kompensacija. Kaip yra pažymima teisinėje doktrinoje, reparacijos istoriškai susiformavo kaip priemonė spręsti ginčus tarp nusikaltėlių ir aukų; jos paprastai susijusios su atsakingo asmens ar subjekto pareiga atlyginti žalą, padarytą dėl neteisėtų veiksmų (Herman, 2020, p. 1034-1035). Reikia pažymėti, kad reparacijos dažniausiai yra skirstomos į restituciją bei kompensaciją, bet, tam, kad suvienodinti teisinę doktriną tuo klausimu, darbe tos teisinės kategorijos bus atskiriamos viena nuo kitos, o būtent reparacijos bus vartojamos teisinės priemonės atlyginti atsiradusią materialinę žalą prasme. Šių trijų formų koegzistavimas paaiškinamas joms keliamų tikslų vienove, jų skirtumas tarpusavyje yra toks, kad jos materialiajai atsakomybei keliamus tikslus pasiekia skirtingais būdais.

Materialioji atsakomybė valstybių atžvilgiu vaidina gana reikšmingą vaidmenį, nes ji turi veiksmingą įtaką valstybės elgsenai, taip pat turi įtakos jų ekonomikai, gali nulemti valstybių svorį politinėje arenoje. Be to, akivaizdu, kad būtent materialioji valstybių atsakomybė gali labiau nei bet kuri kita prisidėti prie sutrikusios tarptautinių santykių pusiausvyros atkūrimo. Taip yra dėl to, kad jos taikymu siekiama per gana trumpą laiką atkurti tai, kas, pavyzdžiui, buvo pažeidžiama metų metus, arba ilginiui padaryti teigiamą įtaką valstybei, kuri yra linkusi pažeisti tarptautinės teisės normas, kompensuojant tokių pažeidimų padarinius valstybės pažeidėjos sąskaita. Tačiau, kaip ir bet kurioje srityje, taip pat ir materialiosios atsakomybės įgyvendinimo sferoje taip pat pasitaiko tam tikrų problemų ir klausimų, į kuriuos reikia atkreipti dėmesį. Norint suprasti, su kokiais klausimais šioje srityje susiduria Tarptautinis Teisingumo Teismas, verta atkreipti dėmesį į praktines situacijas, kuriose sprendžiami materialiosios atsakomybės taikymo klausimai. Atitinkamai, toliau šiame darbe bus aptariamos TTT bylos, kuriose valstybių materialiosios atsakomybės aspektai gali būti laikomi reikšmingais visai valstybės atsakomybės sričiai.

1.1 Materialiosios atsakomybės aspektu aktualiausios bylos

Neįmanoma įsivaizduoti valstybių materialiosios atsakomybės raidos ir šios srities aktualumo pagrindimo be Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijos. Reikia apibrėžti, kokios bylos ir kodėl pateko į šio darbo analizę.

Pirma, toliau išvardinti atvejai tam tikrais aspektais turi įtakos materialiosios atsakomybės įgyvendinimui. Pavyzdžiui, *Ahmadou Sadio Diallo (Gvinėjos Respublika prieš KDR)* byla reikšminga tuo, kad joje nagrinėjamas kompensacijos individualiam asmeniui priskyrimo klausimas, o tai ne visai yra būdinga Tarptautiniam Teisingumo Teismui. *Jurisdikcinių imunitetų (Vokietija prieš Italiją)* byla įvairiais aspektais atskleidžia idėjų konfliktą, kai vienoje svarstyklių pusėje yra valstybių imunitetas nuo pretenzijų dėl tarptautinės teisės pažeidimų Antrojo pasaulinio karo metais, o kitoje pusėje – valstybės materialioji atsakomybė už neteisėtus veiksmus. *Kelio tiesimo Kosta Rikoje palei San Chuano upę (Nikaragva prieš Kosta Riką)* byla susijusi su žalos aplinkai apskaičiavimu bei atlyginimu. Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai *Itariamų suverenių teisių ir jūrų erdvių pažeidimų Karibų jūroje (Nikaragva prieš Kolumbiją)*, *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Ugandą)*, *Tam tikros veiklos, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą)* ir *Konvencijos dėl genocido nusikaltimo prevencijos ir baudimo už jį taikymo (Kroatija prieš Serbiją)* bylose

yra aktualūs įvairiems faktoriams, susijusiems su materialiosios atsakomybės taikymu valstybių atžvilgių ir toliau aptariamiems šiame darbe. Be to, šiame magistro darbe išnagrinėti TTT sprendimai *Jūrų ribų nustatymo Karibų jūroje ir Ramiajame vandenyne (Kosta Rika prieš Nikaragvą) ir sausumos ribos šiaurinėje Isla Portillos dalyje (Kosta Rika prieš Nikaragvą) ir Jadhav (Indija prieš Pakistaną) bylose atskleidžia restitucijos, kaip vienos iš valstybių materialiosios atsakomybės formų, taikymo problemas.*

Visi pirmiau nurodyti atvejai gali padėti atskleisti probleminius magistro darbe nagrinėjamos temos aspektus.

Antra, šios bylos rodo, kad valstybės atsakomybės aktualumo klausimas nuolat yra TTT darbotvarkėje. Nepaisant toliau šiame darbe nagrinėjamų klausimų ir problemų, reikia pažymėti, kad šis teismas nenuilstamai plėtoja jurisprudenciją šioje srityje, nuolat padaro naujų atradimų ir žengia pirmuosius žingsnius tam tikrose tarptautinės teisės srityse. Daugelis šio Teismo bylų vėliau tampa (tai taikoma ir šiame darbe nagrinėjamos byloms) svarbiu bylinėjimosi šaltiniu ne tik TTT, bet ir kituose tarptautiniuose teismuose bei arbitražuose. Tačiau verta paminėti, kad čia išryškėja kai kurios problemos, kurios yra susijusios būtent su tų pačių Teismo sprendimų citavimu. Todėl prieš pradėdant tiesiogiai nagrinėti problemas, turinčias įtakos materialios atsakomybės įgyvendinimui, verta apžvelgti problemas, kurios iškyla bendrame fone, bet turi esminės reikšmės ir magistro darbe nagrinėjamai temai.

1.2 Rėmimosi precedentais problema ir įtaka valstybių materialiajai atsakomybei

Verta ištirti problemą, kai Tarptautinis Teisingumo Teismas remiasi jau priimtais sprendimais savo bylose. Kaip bus parodyta toliau šiame darbe, yra tam tikrų problemų, susijusių su vadinamuoju „horizontaliuoju“ teismo bylų veikimu. Kaip yra žinoma, tiesiog nėra aukštesnio teismo už Tarptautinį Teisingumo Teismą, jis yra tarptautinės teisės kvintesencija bei jos aiškinimo įrankis. Daugiausia jo dėka įvairiose tarptautinės teisės srityse atsirado daug terminų ir sąvokų, buvo padėti pamatai įvairių koncepcijų kūrimui ir jų tolesniam vystymui. Visa tai iš dalies galėjo atsitikti dėl to, kad TTT sudėtis yra formuojama iš skirtingų tautybių ir kultūrų žmonių, turinčių savitas politines ir religines pažiūras.

Daugiakultūriškumas iš vienos pusės leidžia taikiai išspręsti opiausius ir prieštaraujančius tarptautinės teisės klausimus, tačiau tai tik viena medalio pusė – ne kartą kai kurie TTT sprendimai parodė, kaip sunku gali būti pasiekiamas sutarimas tarp

skirtingų tautų atstovų. Teisėjais esantys asmenys dažnai yra ir skirtingų teisės kryptių atstovai, o tai savo ruožtu turi įtakos Teismo sprendimų turiniui. Primenama, kad Teismas yra renkamas 9 metams, ir nors pasitaiko, kad kai kurie jo nariai perrenkami ne vieną kartą, net ir jiems tenka dėti pastangas, kad suprasti kitų savo kolegų nuomones ir būtų priimtas bendras sprendimas. Tas pats yra pasakytina ir apie Tarptautinio Teisingumo Teismo sąveiką su kitomis tarptautinėmis teisminėmis institucijomis. Akivaizdu, kad siekiant darnaus tarptautinės teisės vystymosi, tarp TTT ir kitų tarptautinių teismų ar tribunolų turi būti užmegzti glaudūs ryšiai. Tai savo ruožtu abejoms pusėms padės praturtinti savo jurisprudenciją, užpildyti teisinio argumentavimo spragas bei greičiausiai pasiekti reikiamų tikslų.

Nors teorijoje tai pakankamai gražiai skamba, visgi tenka konstatuoti, kad praktikoje nuolat pasitaiko atvejų, kai TTT yra kritikuojamas (net ir savo pačių teisėju) dėl nepakankamo bendradarbiavimo šioje srityje. Konkrečiai kalbant yra pažymima, kad Teismas nelabai yra linkęs savo jurisprudencijoje naudoti kitų teismų sukurtus precedentes. Pavyzdžiui, *Ahmadou Sadio Diallo* byloje TTT nurodo, kad Teismas atsižvelgė į kitų tarptautinių teismų, tribunolų ir komisijų praktiką (Ahmadou Sadio Diallo (Gvinėjos Respublika prieš KDR), 2012). Tačiau teisėjo Yusuf deklaracijoje, paskelbtoje toje pačioje byloje, yra teigiama, kad neatrodo, jog Teismas atsižvelgė į tarptautinių žmogaus teisių teismų, turinčių plačiausią jurisprudenciją šioje srityje, praktiką nustatydamas kompensaciją už prarastas pajamas, atsiradusias dėl neteisėtų veiksmų pono Diallo atžvilgiu (Teisėjo Yusuf deklaracija, 2012, p. 4). Ir iš tikrųjų, tai yra viena iš Tarptautiniam Teisingumo Teismui priskiriamų keisčiausių savybių. Apie tai yra rašoma ir nuolat akcentuojama teisinėje doktrinoje. Pavyzdžiui, Charlotin nurodo, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas jau seniai gerai žinomas dėl to, kad cituoja tik save bei kelis *ad hoc* tribunolus ir vengia pripažinti kitų tarptautinių institucijų indėlį (Charlotin, 2020, p. 224). Tą puikiai iliustruoja naujausia TTT jurisprudencija.⁵ Charlotin priduria, kad Teismas dirba remdamasis šalių nurodytais šaltiniais, o tai skatina būsimas ginčo šalis laikytis (numanomo) Teismo nurodymo manyti, kad tik TTT jurisprudencija yra verta citavimo (Charlotin, 2020, p. 224).

Gali iškilti pagrįstas klausimas – jeigu šiame darbe yra nagrinėjami materialiosios atsakomybės įgyvendinimo aspektai, tai kodėl Teismo citavimo tyrimas yra to vertas? Į šį klausimą galima atsakyti pasitelkiant teisinę doktriną. Kaip savo moksliniame straipsnyje nurodo Alschner ir Charlotin, priešingai nei yra daroma kituose teismuose, bylinėjimosi

---

⁵ Pavyzdžiui, žr. Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo *Alleged Violations of Sovereign Rights and Maritime Spaces in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Colombia)* byloje 64 punktą, p. 34.

Tarptautiniame Teisingumo Teisme atveju citatos pirmiausia naudojamos ne rituališkai, o argumentuotai suformuluoti teisinius teiginius ir gynybą, atsižvelgiant į ankstesnę Teismo praktiką (Alschner, Charlotin, 2018, p. 112). Kai teismai ir besibylinėjančios šalys argumentuotai naudoja citatas, didėjantis precedentų naudojimas kelia didesnius reikalavimus šalims ir teisėjams veiksmingai naršyti teisminių institucijų labirinte (Alschner, Charlotin, 2018, p. 112). Taigi dėl didėjančios citatų apimties ir įvairovės bylinėjimasis Tarptautiniame teisme tampa sudėtingesnis (Alschner, Charlotin, 2018, p. 112). Dažnesnis rėmimasis ankstesniais Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimais bylinėjimosi srityje sukuria prieigos prie teisingumo kliūtis, nes ribotus išteklius turinčioms šalims bus sunkiau susidoroti su vis sudėtingėjančia teismų praktika (Alschner, Charlotin, 2018, p. 112). Šie teiginiai parodo, kad dėl tokio Teismo elgesio pasunkėja šalių galimybės remtis tam tikrais įrodymais, o tuo tarpu pats Teismas yra ribojamas galimos įrodymų tyrimo metodikos pasirinkimo.

Taip pat vertimas remtis ankstesne jurisprudencija įterpia ginčo šalis ir patį Tarptautinį Teisingumo Teismą į tam tikrus rėmus, nes priešingu atveju ankstesni Teismo sprendimai ir juose pateikti išaiškinimai gali būti nuvertinti. Pavyzdžiui, Echeverria pažymi, kad *Jurisdikcinių imunitetų (Vokietija prieš Italiją)* byloje Teismas nenagrinėja žalos atlyginimo klausimo ir neanalizuoja tarptautinės humanitarinės teisės nuostatų dėl žalos atlyginimo, būtent Hagos IV konvencijos 3 straipsnio ir AP I 91 straipsnio prasme (Echeverria, 2017, p. 158). Teismas tiesiog vadovavosi savo orderiu kaip precedentu, kuriame teigiama, kad imunitetai yra tik procedūrinė kliūtis, kurios gali būti atsisakyta ir kuri negali būti nuolatinė (Echeverria, 2017, p. 158). Iš to seka, kad toks TTT nuolatinis rėmimasis savo precedentais tikrai daro įtaką šalių elgesiui bylinėjantis, dėl to taip pat gali pasireikšti tam tikri apribojimai dėl materialiosios žalos apskaičiavimo.

Ar toks rėmimasis savo ankstesne praktika gali būti pateisinamas? Doktrina nepateikia aiškaus atsakymo šiuo klausimu. Devaney teigia, kad Teismas nėra taip užtvindytas bylų, kad veiksmingumo sumetimais turėtų laikytis savo ankstesnių sprendimų (Devaney, 2022, p. 657). Taip pat, atsižvelgiant į ypatingą TTT, kaip pagrindinio Jungtinių Tautų teismo organo, pobūdį, negalima pasakyti, kad yra svarbiau, jog Teismas būtų nuoseklus arba nuspėjamas, o ne teisingas (Devaney, 2022, p. 657).

Be Teismo sprendimų, tokia numatyta jurisprudencijos vystymo kryptis daro įtaką ir kitiems materialiosios atsakomybės svarbiems dalykams. Kaip pavyzdį galima būtų paimti TTK Straipsnių projektą dėl valstybių atsakomybės, kuris yra plačiai naudojamas Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje ir dėl kurio toje pačioje teisinėje

doktrinoje nuolat atsiranda ginčų dėl jo problematikos bei aktualumo. Paparinskis užduoda pagrįstą klausimą – ar valstybių atsakomybės ateitis gali turėti ką nors kitą, išskyrus tolesnį TTK Straipsnių projekto įsitvirtinimą tarptautinėje teisėje, jį reguliariai cituojant valstybių ir tarptautinių tribunolų bei teismų (Paparinskis, 2020a, p. 619-620)? Jis pažymi, kad 2001–2016 m. bent 163 tarptautinių teisminių institucijų sprendimai buvo susiję su TTK Straipsnių projektu, o 2019 m. pradžioje – dar 86 bylos, o nuo to laiko – dar daugiau (Paparinskis, 2020a, p. 620).

Kaip parodyta pirmiau, toks faktorius kaip savo jurisprudencijos citavimas gali turėti tam tikros įtakos valstybių materialiosios atsakomybės taikymui. Tarptautinio ginčo šalys gali būti priverstos naudotis anksčiau suformuota Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika, kad naujoje byloje jiems pavyktų sukurti savo argumentuotą gynybos arba kaltinimo strategiją. Kaip bus parodyta toliau, dėl ne visada tikslių formuluočių ir neaiškaus tam tikrų pozicijų pagrindimo tam tikrose bylose, tokių Teismo sprendimų citavimas gali nulemti šalių klaidingą suvokimą dėl jų pozicijos tikrumo. Todėl verta pereiti prie tiesioginio probleminių aspektų, susijusių su įvairių materialiosios atsakomybės formų taikymu, nagrinėjimo.

2. PROBLEMINIAI REPARACIJŲ, KOMPENSACIJŲ IR RESTITUCIJOS ĮGYVENDINIMO KLAUSIMAI

Teisinės doktrinos dėka galima suprasti, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas, nagrinėdamas valstybių atsakomybės klausimus, susiduria su daugybe įvairių probleminių aspektų. Be to, toliau aprašytos praktinės problemos parodys, kodėl, pavyzdžiui, pavojinga toliau plėsti teisminių bylų įtaką cituojant (kas buvo svarstyta anksčiau) Teismo sprendimus, kuriuose jis pasisakė dėl materialiosios atsakomybės klausimų. Deja, dėl ribotos magistro darbo apimties nėra įmanoma aprėpti viso įvairiausių problemų spektro, todėl šiame darbe pateiktos, autoriaus nuomone, tik pačios reikšmingiausios ir dažniausiai pasitaikančios problemos, susijusios su materialiosios atsakomybės formų taikymu naujausioje Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Verta pradėti nuo platesnių klausimų, palaipsniui pereinant prie konkretesnių, todėl pirmiausia bus kalbama apie restitucijos taikymą, apie kurį detaliau kalbama sekančiame šios dalies skyriuje.

2.1 Restitucijos taikymo klausimai

Restitucija vartojama kaip teisinė priemonė, kuri gali padėti atstatyti prieš pažeidimą buvusią *status quo*. Tarptautinėje praktikoje dažnai pasitaiko atvejų, kai restitucija dėl savo prigimties negali visiškai kompensuoti nukentėjusios valstybės patirtų nuostolių. Toks požiūris atsispindi ir teisinėje doktrinoje. Stoica teigia, kad iš tiesų galima nustatyti nedaug atvejų, kai restitucija iš tikrųjų buvo pritaikyta arba kai Teismas nustatė su ja susijusius principus (Stoica, 2021b, p. 81). Būtina atsižvelgti į tokius aspektus, kuriems esant restitucijos įgyvendinimas būtų materialiai įmanomas ir proporcingas, o ne prieštarautų visiško nuostolių atlyginimo principui. Tai turėtų būti suprantama kaip tokia situacija, kai, pavyzdžiui, kartu su restitucija yra taikoma kompensacija, kuri savo apimtimi užpildo tas spragas ir kompensuoja tuos nuostolius, kurių vien tik restitucija nepavyksta padengti. Kyla natūralus klausimas – iš kur galėjo atsirasti tokie restitucijos įgyvendinimo aspektai? Stoica tvirtinimu, Nuolatinio Teisingumo Teismo pateikta principinė išvada dėl restitucijos natūra viršenybės niekada nebuvo prieštaraujama visoje jo praktikoje, o aiškinant šią teisių gynimo priemonę dažniausiai buvo remiamasi sprendimu *Chorzów Factory* byloje (Stoica, 2021b, p. 81). Teismo nustatytas principas daugiausia susijęs su bendru restitucijos natūra taikymu ir jos sąveika su kitomis teisių gynimo priemonėmis, tokiomis kaip kompensacija (Stoica, 2021b, p. 81). Papildomai mokslininkas nurodo, kad, kadangi restitucija nebuvo daug svarstyta Teismo, jos išaiškinimas buvo pagrįstas doktrina (Stoica, 2021b, p. 81).

Restitucija be jokių išlygų yra viena iš gana veiksmingų ir pagrįstų atsakomybės formų, tačiau tarptautinė praktika yra tokia, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas dažnai yra priverstas atsisakyti šios žalos atlyginimo formos, pakeisdamas ją kitomis veiksmingesnėmis ir pagrįstomis priemonėmis, kurios daugiausiai tiktų tam tikroje situacijoje. Su tokiu teiginiu sutinkančių nuomonių galima atrasti ir teisinėje doktrinoje, pavyzdžiui, Odier Contreras-Garduno nurodo, kad pastaruoju metu šiuolaikinėje arbitražo praktikoje ir TTT jurisprudencijoje restitucija buvo retai skiriama (Otier Contreras-Garduno, 2018, p. 117-118). Tokią tendenciją pastebi ir kiti teisės mokslininkai. Torres pabrėžia, kad negalima nepastebėti fakto, jog galbūt nuo tada, kai buvo priimtas TTK Straipsnių projektas dėl valstybių atsakomybės, restituciją tapo labai dažnai neįmanoma pritaikyti (Torres, 2021, p. 198). Taip atsitinka ir dėl to, kad šiuo atveju gali tam tikros reikšmės gali turėti lankstumas, leidžiantis visiškai kompensuoti tai, kas buvo prarasta, taikant ne vien tik vieną restituciją, o teisinių priemonių kompleksą.

Todėl atsitinka taip, kad restitucijai atitenka dvejetainis vaidmuo – atrodo, kad teoriškai ji gali naudojama kaip pagrindinis žalos atlyginimo įrankis, kai kalbama apie nuostolių atlyginimą padarant materialinę žalą konkrečiai valstybei, bet atrodo, kad tuo pačiu metu tai yra antraeilis dalykas, kai praktine prasme patenkama į situaciją, kurioje ji yra visiškai nebeefektyvi. Tokiu atveju dažniausiai atkreipiamas dėmesys į žalos atlyginimą kompensacijos būdu, kuris gali padaryti tai, ko negali restitucija, ypač kai kyla grėsmė, kad gali nepavykti visiškai atlyginti padarytos materialinės žalos.

Bet naujausia Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencija parodo, kad apie restituciją nėra iš vis pamirštama. Pavyzdžiui, galima teigti, kad restitucijos klausimas buvo nagrinėjamas ir yra išspręstas *Jadhav (Indija prieš Pakistaną)* byloje. Šiuo atveju geresniam situacijos suvokimui galima leisti mažą ekskursą į istoriją. Šioje byloje ginčas kilo dėl to, kad Indijos pilietį Kulbushaną Jadhavą suėmė Pakistanas, kurio valdžia apkaltino Jadhavą esant šnipu, kuris persikėlė iš Irano ir buvo sučiuptas Pakistano teritorijoje. Be kaltinimų, Pakistanas taip pat pateikė įrodymus, pagal kuriuos pats Jadhav prisipažino esantis kaltu. Šiuo atveju Pakistanas bandė bendradarbiauti su Indija, kad iširtų Kulbushano Sudhairo Jadhavo nusikaltimus, tačiau Indija pareiškė, jog visi Jadhavui pateikti kaltinimai yra nepagrįsti. Visa tai lėmė, kad Pakistano teismas Kulbushaną Jadhavą nuteisė mirties bausme. Taigi, pereinant prie pačios bylos, tai Teismas joje nusprendė, kad tinkama gynimo priemonė šiuo atveju yra veiksminga Jadhavo nuosprendžio peržiūra ir pakartotinis svarstymas, tai taip pat atitinka tai, ko Indija prašė TTT taikyti šioje byloje (*Jadhav (Indija prieš Pakistaną)*, 2019). Su tuo sutiko ir atsakovu esantis Pakistanas (*Jadhav (Indija prieš Pakistaną)*, 2019). Teismas pažymėjo, kad pareiga veiksmingai peržiūrėti ir pakartotinai svarstyti Jadhav paskirtą bausmę gali būti vykdoma įvairiais būdais, todėl priemonių pasirinkimas paliekamas Pakistanui (*Jadhav (Indija prieš Pakistaną)*, 2019). Nepaisant to, laisvė pasirinkti priemones nėra suteikiama be jokių apribojimų, todėl Pakistanas turi imtis visų priemonių, kad būtų užtikrinta veiksminga bausmės peržiūra ir pakartotinis svarstymas, įskaitant, jei reikia, atitinkamų teisės aktų priėmimą (*Jadhav (Indija prieš Pakistaną)*, 2019). Šiuo atveju tam, kad suprasti, jog šioje byloje buvo pritaikyta restitucija, reikia pasitelkti TTK Straipsnių projektą dėl valstybės atsakomybės bei jo komentaru. Pagal TTK parengto Straipsnių projekto dėl valstybių atsakomybės 35 straipsnio numatytą reguliavimą valstybė, atsakinga už tarptautiniu mastu neteisėtą veiksmą, yra įpareigota atkurti padėtį, buvusią prieš padarant neteisėtą veiksmą, ir tiek, kiek restitucija: a) nėra iš esmės neįmanoma; b) neapima naštos, kuri yra neproporcinga naudai, gaunamai iš restitucijos vietoj kompensacijos (*Draft Articles on Responsibility of States...*, 2001). Papildomai pažvelgus

į TTK Straipsnių projekto komentarą, tampa aišku, kad restitucija apima padėties, buvusios prieš tarptautiniu mastu neteisėtos veikos padarymą, kiek įmanoma atkūrimą tiek, kiek yra įmanoma ir kas yra svarbu, tai gali pasireikšti, pavyzdžiui, neteisėtai sulaikytų asmenų paleidimu arba neteisėtai paimto turto grąžinimu (Draft Articles on Responsibility of States..., 2001). Taip pat pabrėžiama, kad kitais atvejais restitucija gali būti sudėtingesnis veiksmas (Draft Articles on Responsibility of States..., 2001).

Bet, kaip buvo pažymėta pirmiau, restitucijos taikymas Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje yra apribotas jo paties sukurtų precedentų. Atpažinti šiuo atveju pritaikytą restituciją galima pasitelkiant teisinę doktriną, bet, autoriaus nuomone, čia taip pat būtų galima pasinaudoti 2005 metais JT GA patvirtintais *Pagrindiniais principais ir rekomendacijomis dėl teisių gynimo ir kompensacijos aukoms dėl šiurkščių tarptautinių žmogaus teisių pažeidimų ir rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų*. Šiame dokumente yra nurodoma, kad restitucija turėtų, kai tai yra įmanoma, grąžinti auką į pradinę padėtį, buvusią prieš grubių žmogaus teisių arba rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų padarymą, ir, prireikus, ji apima: paleidimą į laisvę, galimybės naudotis žmogaus teisėmis suteikimą ir kitus atvejus (Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy..., 2006). Šis dokumentas yra savotiškai naujas požiūris į restitucijos taikymą tarptautinėje teisėje, nes minėtas dokumentas išplečia restitucijos taikymo galimybes.

Verta paminėti, kad pirmiau nurodyti argumentai yra aktualūs tolesnei darbo analizei. Nors byloje buvo atsisakyta įpareigoti Pakistaną paleisti Indijos pilietį, bet, sprendžiant, kad Teismas įpareigojo Pakistaną peržiūrėti savo sprendimus minėto asmens atžvilgiu, pasirodo, kad šiais Teismo pateiktais išaiškinimais buvo nuspręsta dėl tam tikrų materialinių padarinių, tai yra, konstatuotas Teismo bandymas atkurti arba priartėti *status quo*. Taigi, sprendžiant iš viso tai, kas išdėstyta pirmiau, galima suprasti, kad *Jadhav (Indija prieš Pakistaną)* byloje Indijos piliečio Kulbushan Jadhav atžvilgiu buvo pritaikyta restitucija.

TTT restitucijos taikymo klausimą palietė ir *Kelio tiesimo Kosta Rikoje palei San Chuano upę (Nikaragva prieš Kosta Riką)* byloje, nagrinėjant Nikaragvos prašymą įpareigoti Kosta Riką kiek įmanoma atkurti padėtį, buvusią prieš tiesiant kelią, ir atlyginti padarytą žalą, jei ji neatlyginama taikant restituciją. Šiuo atveju bendram supratimui būtų prasminga paaiškinti, kas atsitiko šioje byloje. Viskas prasidėjo dėl to, kad Kosta Rika Tarptautiniame Teisingumo Teisme iškėlė bylą prieš Nikaragvą, teigdama, kad pastaroji pažeidė Kosta Rikos teritorinio vientisumo ir draudimo naudoti jėgą principus. Nikaragva į tai atsakė pateikdama ieškinį Kosta Rikai, apkaltindama pastarąją Nikaragvos

suvereniteto pažeidimu ir didelės žalos aplinkai padarymu jos teritorijai dėl kelio tiesimo pasienyje tarp šalių. Atsižvelgdamas į šių dviejų bylų tarpusavio ryšį, Teismas nusprendė šias dvi bylas sujungti į vieną. Remiantis bylos faktais, Nikaragvos kariuomenė užėmė Kosta Rikos teritoriją tiesiant kanalą nuo San Chuano upės iki Los Portillos lagūnos ir atliko tam tikrus susijusius San Chuano upės gilinimo darbus. Deja, šioje byloje restitucija nebuvo pritaikyta, TTT tiesiog priminė ginčo šalims apie jos egzistavimo faktą ir paminėjo su ja susijusius aspektus. Teismas pažymėjo, kad restitucija ir kompensacija yra materialinės žalos atlyginimo formos ir kartu pabrėžė, kad nors Kosta Rika nesilaikė pareigos atlikti poveikio aplinkai vertinimą, nebuvo nustatyta, kad tiesiant kelią Nikaragai būtų padaryta didelė žala ar būtų pažeisti kiti materialiniai išpareigojimai pagal tarptautinę teisę (Kelio tiesimas Kosta Rikoje palei San Chuano upę (Nikaragva prieš Kosta Riką), 2015). Taip pat Teismas nurodė, kad vietovės, kurioje yra kelias, pradinės būklės atkūrimas nebūtų tinkama priemonė Kosta Rikai pažeidus išpareigojimą atlikti poveikio aplinkai vertinimą (Kelio tiesimas Kosta Rikoje palei San Chuano upę (Nikaragva prieš Kosta Riką), 2015).

Sprendžiant iš pirmiau šiame darbe pateiktos restitucijos koncepcijos bei jos taikymo galimybių, galima laikyti, kad restitucijos klausimas yra išspręstas ir *Jūrų ribų nustatymo Karibų jūroje ir Ramiajame vandenyne (Kosta Rika prieš Nikaragvą) ir sausumos ribos šiaurinėje Isla Portillos dalyje (Kosta Rika prieš Nikaragvą)* byloje. Ši byla buvo susijusi su sausumos riba, kuri galėjo turėti įtakos nustatant sieną Karibų jūroje. Primindamas apie savo 2015 metais tarp tų pačių šalių priimtą sprendimą, Teismas padarė išvadą, kad Kosta Rika turi suverenitetą visoje Portiljo saloje (išskyrus Harbour Head lagūnos anklavą ir smėlio neriją, skiriančią ją nuo Karibų jūros) iki smėlio juostos, besiribojančios su San Chuano upe jos žiotyse (t. y. taško, kuriame dešinysis San Chuano upės krantas pasiekia Karibų jūros pakrantės atoslūgio ženklą). Restitucijos taikymo esmė šioje byloje yra tokia, kad jos dėka buvo pasiekti tam tikri materialiniai padariniai, susiję su neteisėtai Kosta Rikos teritorijoje įrengta karinę stovyklą. Tarptautinis Teisingumo Teismas nusprendė, kad karinės stovyklos įrengimas pažeidė Kosta Rikos teritorinį suverenitetą ir iš to išplaukia, kad stovykla turi būti pašalinta iš Kosta Rikos teritorijos (Jūrų ribų nustatymas Karibų jūroje ir Ramiajame vandenyne (Kosta Rika prieš Nikaragvą), 2018). Tačiau kas yra svarbu, Teismas tuo pačiu metu konstatavo, kad Nikaragva nepažeidė 2015 m. sprendimo, nes tame sprendime nebuvo apibrėžta pakrantės riba (Jūrų ribų nustatymas Karibų jūroje ir Ramiajame vandenyne (Kosta Rika prieš Nikaragvą), 2018). Taigi tokia teismo formulotė įneša tam tikro neaiškumo, nes toliau Teismas nurodo, kad paskelbimas apie Kosta Rikos suvereniteto pažeidimą ir Nikaragai

skirtas įsakymas pašalinti jos stovyklą iš Kosta Rikos teritorijos yra tinkama kompensacija (Jūrų ribų nustatymas Karibų jūroje ir Ramiajame vandenyne (Kosta Rika prieš Nikaragvą), 2018). Bet sprendžiant iš byloje pateiktų Teismo argumentų bei rezoliucinės dalies, galima laikyti, kad tokioje kompleksinėje situacijoje yra įgyvendintas restitucijos taikymas, nors Teismas vadina tai kompensacija.

Nors daugiau nebuvo aptikta TTT sprendimų, tiesiogiai susijusių su restitucija, apie tam tikrus jos taikymo aspektus buvo pasisakyta kitoje TTT jurisprudencijoje. Pavyzdžiui, teisėjo Caňado Trindade atskirojoje nuomonėje, kuri buvo pareikšta *Tam tikros veiklos, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą)* byloje, nurodoma, kad žala aplinkai negali būti tiksliai ir kiekybiškai įvertinta tik finansine ar pinigine išraiška; visiškos žalos atlyginimas nepasiekiamas tik tai kompensavimo būdu (Teisėjo Caňado Trindade atskiroji nuomonė, 2018, p. 24). Toliau Caňado Trindade tvirtina, kad reikia atkreipti dėmesį į atkūrimo priemonių svarbą (pvz., sodinant medžius, siekiant atkurti biologinę įvairovę), jog būtų ištaisyta žala aplinkai (Teisėjo Caňado Trindade atskiroji nuomonė, 2018, p. 24). Teisėjas pabrėžė, kad atkūrus pažeistą aplinką galima kiek įmanoma atitaisyti žalą, be to, atkūrimo priemonės laikui bėgant gali sustabdyti žalos aplinkai pasekmes (Teisėjo Caňado Trindade atskiroji nuomonė, 2018, p. 24). Toje pačioje byloje taip pat buvo paskelbta atskiroji teisėjo Donoghue nuomonė. Jis atkreipė dėmesį į Tarptautinio Teisingumo Teismo pastabą, kad „aktyvios atkūrimo priemonės“ gali būti pateisinamos, kai natūralaus atsistatymo nepakanka atkuriant pažeistą aplinką į ankstesnę būklę (Teisėjo Donoghue atskiroji nuomonė, 2018, p. 11). Kosta Rika galėjo imtis tokių aktyvių priemonių (pavyzdžiui, pasodinti medžius) ir siekti kompensacijos už šių priemonių panaudojimą (Teisėjo Donoghue atskiroji nuomonė, 2018, p. 11). Galima pastebėti, kad abiejose teisėjų nuomonėse yra pabrėžiama materialių pasekmių šalinimas tam panaudojant restituciją, ir tik tai jai neapimant visos nuostolių apimties galima būtų galvoti apie pinigines kompensacijos suteikimą.

Apibendrinant šią dalį, reikia pažymėti, kad restitucija dėl pirmiau nurodytų priežasčių yra tam tikrame sąstingyje. Blieka tik su viltimi žvelgti į ateitį, tikintis, kad TTT kada nors pradės skirti šiai formai daugiau dėmesio ir aiškins ją atsižvelgdamas į naujas aplinkybes, dėl kurių jos taikymui atsiras vietos tarptautinės teisės erdvėje. Tuo tarpu blieka tik konstatuoti, kad nors restitucija, ja palyginus su kitomis materialiosios atsakomybės formomis, yra rečiau taikoma, TTT jurisprudencijoje vis dar galima rasti bylų, kur ji buvo pritaikyta, o tai rodo, kad tarptautinėje teisėje pasitaiko atvejų, kai restitucija gali pilnavertiškai pasiekti jai keliamus tikslus.

Galimybėms taikyti restituciją gali turėti įtakos toliau svarstomi klausimai, tokie kaip tarptautinės teisės pažeidimo pobūdis, Tarptautinio Teisingumo Teismo pasirinkti įrodymų svarbos ir pakankamumo vertinimo metodai, galutinis padarytos žalos įvertinimas. Būtent šitos ir kitos, mažiau svarbios aplinkybės turi įtakos materialiosios atsakomybės taikymui valstybių atžvilgiu. Verta pradėti nuo visko pagal eilę.

2.2 Kompensacijos priskyrimas valstybei arba individualiems asmenims

Tolesnis šios temos nagrinėjimas neįmanomas, neįvertinus žalos atlyginimo valstybei ar asmeniui, kaip nukentėjusiam dėl valstybės neteisėtų veiksmų, priskyrimo problemos. Reikėtų pradėti nuo to, kad, kaip yra nurodyta Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 34 straipsnio 1 dalyje, tik valstybės gali būti Teismo nagrinėjamų bylų šalys (Statute of the International Court of Justice, 1946). Atrodo, kad tokia nuostata neleidžia net ir manyti, kad individualių asmenų teisių pažeidimo klausimai gali būti nagrinėjami TTT. Bet iš tikrųjų, tai nėra taip. Tam tikro asmens teisių pažeidimas tokiu atveju vertinamas tarptautiniame lygmenyje ir gali turėti įtakos valstybės, kurios pilietis yra nukentėjęs asmuo, interesams. Valstybė gali turėti tam tikrą suinteresuotumą ginti pažeistas savo piliečių teises. Kaip yra nurodoma TTT vadove, privatūs interesai gali būti nagrinėjami Teisme tik tuo atveju, jeigu valstybė, naudodamasi savo teise į diplomatinę gynybą, imasi vieno iš savo piliečių bylos ir kreipiasi į kitą valstybę dėl žalos, kurią padarė ta kita valstybė; taigi tokiu atveju ginčas tarp piliečio ir valstybės tampa ginču grynai tarp valstybių (Handbook of the International Court of Justice, 2019). Taigi, šiame skyriuje nagrinėjamas klausimas gali nulemti, kokius žalos buvimo įrodymus TTT pateiks valstybės, taip pat koks bus paties Teismo pasirinktas įrodymų vertinimo metodas, padarytos žalos apskaičiavimo ir tinkamiausios materialiosios atsakomybės formos nustatymo būdai. Be to, šis faktorius yra svarbus atsižvelgiant į tai, kokiais Teismo precedentais pasinaudos ginčo šalys ir kokia jurisprudencija vadovausis TTT nagrinėdamas tokį ginčą.

Kompensacijų priskyrimo valstybei arba individualiems asmenims ryškėja keliose naujausiose TTT bylose. Verta pradėti nuo vieno žymiausių Teismo sprendimų – *Jurisdikcinių imunitetų (Vokietija prieš Italiją)*, kuris nuo 2012 metų vis dar pritraukia teisės mokslininkų dėmesį, nes tai buvo byla, susijusi su valstybės imunitetu ir kartu paliečianti žmogaus teisių klausimus. Šią bylą Vokietija iškėlė po įvairių Italijos teismų sprendimų nepaisyti Vokietijos imuniteto nagrinėjant Antrojo pasaulinio karo aukų pretenzijas Vokietijai. Pradiniai teiginiai buvo pagrįsti daugybe karo nusikaltimų, kuriuos

vokiečių pajėgos padarė šio karo metu. Buvo priimta nemažai tarptautinių susitarimų ir priemonių, kuriomis buvo siekiama apriboti nukentėjusiųjų asmenų reikalavimus atlyginti žalą. Tačiau tai nesutrukdė keliems ieškovams kreiptis į Italijos teismus, kurie sukūrė precedentą, leidusi reikalauti žalos atlyginimo iš Vokietijos. Šiuo precedentu taip pat pasinaudojo ieškovai iš Graikijos, kurie nesulaukę palaikymo nei nacionaliniuose, nei tarptautiniuose teismuose, o rado jį būtent Italijoje. Galutinai atsitiko taip, kad ginčas atsidūrė Tarptautiniame Teisingumo Teisme.

Taigi, kalbant apie patį sprendimą, TTT nurodė, kad sunku įžvelgti, jog tarptautinėje teisėje yra taisyklė, reikalaujanti sumokėti visą kompensaciją kiekvienai atskirai aukai (Jurisdikciniai imunitetai (Vokietija prieš Italiją), 2012). Lekkas, aptariant šioje byloje susiklosčiusią situaciją, pažymėjo, kad valstybės, gaunančios lėšas iš atsakingos valstybės, ne visada jas paskirsto pavieniams nukentėjusiems asmenims (Lekkas, 2019, p. 278). Bet kadangi tai nėra šio darbo dalykas, nes jis jau liečia pačios kompensacijos paskirstymą šalies viduje, tai toks klausimas nebus analizuojamas, tiesiog galima pažymėti, kad šiuo atveju TTT priartėjo prie klausimo, ar būtų galima šios bylos kontekste priskirti kompensaciją individualiems asmenims, nukentėjusiems Antrojo pasaulinio karo metu. Toks Teismo elgesys gali būti suprantamas: šiuo atveju Teismas pasirinko galimybę nepasisakyti jautrių klausimų, nes tuo pačiu galėjo būti sukurtas pavojingas precedentas, kuris savo ruožtu atvertų kelią ateityje pareikšti panašaus pobūdžio ieškiniams. Kaip bus aprašyta toliau šiame darbe, tokios bylos kaip *Jurisdikcinių Imunitetų (Vokietija prieš Italiją)* kelia tam tikrus iššūkius Tarptautinio Teisingumo Teismui dėl tam tikrų specifinių priežasčių.

Kompensacijos priskyrimas individualiems asmenims yra išnagrinėtas ir tais pačiais metais priimtame *Ahmadou Sadio Diallo* sprendime. Prieš 2012 metais priimtą Ahmadou Sadio Diallo sprendimą buvo priimti dar du sprendimai: 2007 metais priimtas sprendimas dėl preliminarinių prieštaravimų, 2010 metais – dėl bylos esmės. Šioje byloje Gvinėja pradėjo procesą Tarptautiniame Teisingumo Teisme prieš Kongo Demokratinę Respubliką dėl tarptautinės teisės pažeidimų, padarytų jos piliečio atžvilgiu. Verslininkas Ahmadou Sadio Diallo buvo nepagrįstai įkalintas Kongo Demokratinės Respublikos valdžios po to, kai toje valstybėje išgyveno 32 metus, kartu atimdamas verslą, kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, banko sąskaitas, o po to buvo išsiųstas iš šalies. Taigi, šioje byloje TTT priminė, kad suma, skirta Gvinėjai vykdant diplomatinę Diallo apsaugą, yra skirta atlyginti pastarojo žalą (Ahmadou Sadio Diallo (Gvinėjos Respublika prieš KDR), 2012). Lekkas pastebi, kad iš esmės būtent asmens patirta žala nėra perkeliama į valstybės fikciją (Lekkas, 2019, p. 278). Tai kontrastuoja su sprendimais *Ginkluotos veiklos Kongo*

teritorijoje (KDR prieš Uganda) ir Tam tikros veiklos, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragva) bylose.

Pirmuoju atveju TTT, padaręs nuorodą į savo 2005 m. sprendimą, kur buvo nustatyta, kad Uganda yra įpareigota atlyginti žalą, padarytą KDR, papildomai nurodė, kad šioje byloje jo užduotis buvo nuspręsti dėl Ugandos KDR atžvilgiu mokėtinos kompensacijos už jai priskirtinus 2005 m. nustatytus žalos būdus ir pobūdį (Ginkluota veikla Kongo teritorijoje (KDR prieš Uganda), 2022).

Antruoju atveju Teismas pažymėjo, kad tarptautinės teisės principai, reglamentuojantys tarptautiniu mastu neteisėtų veiksmų pasekmes, įskaitant visiško žalos atlyginimo principą, neprieštarauja manyti, kad už aplinkai padarytą žalą, be išlaidų, turi būti atlyginama tokia žalą patyrusiai nukentėjusiajai valstybė (Tam tikra veikla, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragva), 2018).

Pirmiau paminėti du atvejai parodo nagrinėjamojo klausimo sudėtingumą. Lekkas šiuo atveju pastebi, kad ne visais atvejais galima patvirtinti, jog teisę į žalos atlyginimą asmenys turi pagal bendrąsias valstybei taikomas atsakomybės taisykles (Lekkas, 2019, p. 279). Atvirkščiai, atsakingos valstybės prievolė egzistuoja ir tiesiogiai priklauso nukentėjusiajai valstybei, net jei pastaroji valstybė turi arba turėtų perduoti visą gautą žalos atlyginimą arba jo dalis atskiroms aukoms (Lekkas, 2019, p. 279). Tai yra svarbus klausimas, nes atsakymas į jį gali parodyti, kokia apimtimi viena valstybė bus atsakinga prieš kitą valstybę. Echeverria pabrėžia, kad net TTK Straipsnių projektas dėl valstybių atsakomybės nustato, kad individualūs asmenys turi tam teisių pagal tarptautinę teisę, taigi jie turi ir teisę į žalos atlyginimą, kai yra pažeidžiamos jų pagrindinės teisės (Echeverria, 2017, p. 133). Tačiau Teismo priimtas sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų (Vokietija prieš Italiją)* byloje kaip tik yra prieštaravimo tarp TTK Straipsnių projekto dėl valstybių atsakomybės ir Tarptautinio Teisingumo Teismo tarptautinės teisės suvokimo pavyzdys. Echeverria nurodo, kad šioje byloje Teismas nemanė, jog yra būtina spręsti individualios žalos atlyginimo už šiurkščius tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus klausimo; jis tiesiog išnagrinėjo, ar Vokietija turi imunitetą Italijos teismuose pagal dabartinę paprotinę tarptautinę teisę, ir atsakė į šį klausimą teigiamai (Echeverria, 2017, p. 133).

Konkrečiai kalbant apie šią bylą, tai joje TTT nurodė, kad nereikia spręsti, ar tarptautinė teisė suteikia asmeniui, nukentėjusiam nuo ginkluoto konflikto teisės pažeidimo, tiesiogiai įgyvendinamą teisę reikalauti kompensacijos (Jurisdikciniai imunitetai (Vokietija prieš Italiją), 2012). Papildomai Teismas pažymėjo, kad tai nereiškia, jog tai nesvarbūs klausimai, tik tai, kad jie nėra tie, dėl kurių reikia spręsti šios

bylos ribose (Jurisdikciniai imunitetai (Vokietija prieš Italiją), 2012). Teismas taip pat paliko neatsakytus kitus aktualius klausimus, pavyzdžiui, ar valstybės imuniteto nuostatos taikomos nepaisant teisės kreiptis į teismą, kai nėra alternatyvių teisių gynimo būdų, ar subjekto imunitetas civiliniame procese taikomas užsienio pareigūnams, padariusiems veiksmus, dėl kurių atsiranda tarptautinė atsakomybė (Echeverria, 2017, p. 294).

Išanalizavus pagrindinius šio skyriaus klausimus, galima padaryti tam tikrus apibendrinimus. Šiame skyriuje nagrinėjamas kompensacijos skirstymas į dvi rūšis – tenkančią valstybėms ir individualiems asmenims – Tarptautinio Teisingumo Teismo yra atribotas gana sąlygiškai, bet efektyviai. Kompensacijos dvilypumas šiuo atveju nulemia būdus bei metodus, kurie jai bus taikomi. Nuo kompensacijos priskyrimo, kaip paaiškės toliau šiame darbe, priklauso ir valstybei, pažeidusiai tarptautinę teisę, tenkanti materialiosios atsakomybės apimtis.

Bet iš pradžių reikia aptarti dalykus, turinčius ypatingą reikšmę materialiosios atsakomybės formų įgyvendinimui. Todėl toliau bus nagrinėjami su įrodymais ir įrodymų vertinimo metodais susiję klausimai, nes nuo jų tiesiogiai priklauso, koks bus atliekamas žalos įvertinimas ir kokią metodiką tam pasirinks Tarptautinis Teisingumo Teismas.

2.3 Šalių teikiamų įrodymų ir TTT įrodymų vertinimo metodikos problematika

Tam, kad priimti galutinį sprendimą tam tikrais klausimais, Tarptautinis Teisingumo Teismas nueina gana ilgą ir sudėtingą kelią. Viskas prasideda nuo to, kad nukentėjusioji valstybė turi įrodyti, jog kaltinamoji valstybė yra atsakinga už pažeidimą (Jolley, 2017, p. 65-66). Jolley pažymi, kad šis, atrodo, bendras principas vis tiek yra laikomas tam tikros painiavos tarptautinėje teisėje šaltiniu, nes įrodymų klausimai arba įrodymų svaris, reikalingas aktyviam veiksmui ar pasyvumui įrodyti, ar atitinkamų veikėjų dalyvavimo konstatavimas nėra nagrinėjamas TTK Straipsnių projekte dėl valstybių atsakomybės (Jolley, 2017, p. 65-66). Be to, Jolley papildomai nurodo, kad yra reikalaujama, jog atsakomybės priskyrimas būtų toks, kad tiesiogiai susietų tariamą tarptautiniu mastu neteisėtą aktą su valstybe (Jolley, 2017, p. 72-73). Pažymėtina, kad dėl įrodymų vertinimo metodų (tas pats pasakytina ir apie materialinės žalos apskaičiavimo metodiką) TTT teisėjų nuomonės tam tikrais atvejais išsiskiria. Išsami šio klausimo santrauka čia nepateikiama, nes ji yra labiau orientacinė ir atspindi Tarptautinio Teisingumo Teismo gebėjimą susiburti siekiant kompromiso jautriais klausimais, nei parodo įrodymų vertinimo metodų poveikį tam tikroms materialiosioms atsakomybės formoms.

Svarbu pridurti, kad kai kurioms materialinės žalos rūšims gali būti taikomas kitoks įrodinėjimo standartas. Problemos tuo nesibaigia – net jei valstybės gali pateikti visus reikiamus įrodymus, joms vis tiek gali pritrūkti įsitikinimo, kad Teismas į juos atsižvelgs. Taip gali nutikti dėl įvairių priežasčių. Pavyzdžiui, dėl to, kad TTT labiau remiasi savo šioje srityje suformuota jurisprudencija, kurioje užfiksuoti tam tikri požūriai į materialiosios atsakomybės aktualius klausimus ir Teismas turi rūpintis jų nuoseklia raida. Taip pat tai gali būti dėl to, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas gali pirmą kartą savo jurisprudencijoje svarstyti tam tikrą klausimą, todėl metodai ir požūriai jo atžvilgiu dar nėra nusistovėję, o tai reiškia galimus įvairaus pobūdžio praleidimus (pvz. kaip buvo bylose dėl žalos atlyginimo už žalos aplinkai ar asmenims padarymą, kas bus plačiau analizuojama toliau).

Visų pirma, klausimų gali kilti dėl TTT požūrio į priežastinio ryšio taikymą tam tikroje byloje. Tas klausimas yra sekamas teisinės doktrinos. Lanovoy teigia, kad po *Bosnijos genocido* bylos, kurioje TTT pirmą kartą sukūrė priežastinio ryšio standartą, Teismas taikė tą patį priežastinio ryšio standartą įvairiose bylose, neatsižvelgdamas į nagrinėjamos teisinės prievolės ypatumus (įskaitant atvejus dėl asmens išsiuntimo ar jo sulaikymo bei žalos aplinkai atvejus) (Lanovoy, V., 2020, p. 1242). Teiginys, kad priežastinio ryšio standartas, reikalingas norint nustatyti ryšį tarp tarptautiniu mastu neteisėto akto ir žalos, gali skirtis priklausomai nuo pagrindinės taisyklės, atspindi TTK Straipsnių projekto dėl valstybių atsakomybės požūri (Ollino, 2022, p. 10). Priežastinio ryšio problema yra tokia, kad, kaip pažymi Ollino, TTK Straipsnių projekto dėl valstybių atsakomybės 31 straipsnio komentare nenurodyta bendra taisyklė, kaip turėtų būti vertinamas priežastinis ryšys nustatant žalos atlyginimą (Ollino, 2022, p. 10). Taigi, galima pastebėti, kad ir šiuo atveju TTT nuomonė neatitinka TTK Straipsnių projekto dėl valstybių atsakomybės nustatyto reguliavimo. Tačiau problema slypi tame, kad dėl pirmiau minėto TTK Straipsnių projekto spragos Teismui yra, iš vienos pusės, sudėtinga pačiam spręsti dėl tam tikrų faktų nustatymo, kadangi priežastinio ryšio klausimus reguliuojantis straipsnis yra gana abstraktus. Bet iš kitos pusės, Teismui kaip tik yra atvertas kelias įvairiausioms to straipsnio interpretacijoms. Kaip galima matyti toliau, Tarptautiniam Teisingumo Teismui pavyko išspręsti šį klausimą.

Ollino teigia, kad TTT taip pat panaudojo „pakankamai tiesioginį ir tam tikrą priežastinį ryšį“ *Ahmadou Sadio Diallo* ir *Tam tikros veiklos, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą)* bylose (Ollino, 2022, p. 9). *Ahmadou Sadio Diallo* byloje Teismas taikė „pakankamai tiesioginio priežastinio ryšio“ kriterijų, siekdamas nustatyti žalos atlyginimo, atsirandančio dėl tam tikrų įsipareigojimų, kylančių

iš Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto, KDR pažeidimo, apimtį (Ollino, 2022, p. 9). Tuo tarpu *Tam tikros veiklos, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą)* byloje tas pats kriterijus buvo naudojamas siekiant įvertinti Nikaragvos neteisėtos veiklos pasienio zonose su Kosta Rika ir žalos Kosta Rikos aplinkai ryšį (Ollino, 2022, p. 9). Net ir su TTK Straipsnių projektu dėl valstybės atsakomybės susiję neaiškumai nesutrukdė priimti tam tikrą nuomonę priežastinio ryšio nustatymo klausimais. Lanovoy ragina nenustebti, kad Teismas taikė tą patį standartą *Ahmadou Sadio Diallo* ir *Tam tikros veiklos, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą)* bylose (Lanovoy, 2022, p. 63). Tai rodo, kad Teismas mano, jog šis standartas yra visuotinai taikomas tarptautinėje teisėje, neatsižvelgiant į nagrinėjamos žalos pažeistos pagrindinės pareigos rūšį, nes Teismas taikė tą patį teisinio priežastinio ryšio standartą labai skirtingose bylose, įskaitant genocido, asmens išsiuntimo ir sulaikymo, taip pat žalos aplinkai bylose (Lanovoy, 2022, p. 63). Tai atspindės ir tolesnėje šio darbo analizėje.

Pasirodo, kad tam tikras priežastinio ryšio standartas yra plėtojamas ir pačiuose naujausiuose TTT sprendimuose. Įvairių teisės mokslininkų būtent šiuo aspektu yra pabrėžiamas Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Ugandą)* byloje. Pavyzdžiui, Lekkas nurodo, kad ši byla atskleidė ir išbandė praktinius ir logistinius apribojimus, su kuriais susiduria TTT kaip institucija, turinti ribotus išteklius (Lekkas, 2022, p. 18). Be to, taip pat svarbu, kad Teismo metodika šiame sprendime plačiai paremta ekspertų ataskaitomis ir teisminių institucijų, tokių kaip EECC (*Eritrea-Ethiopia Claims Commission*), praktika (Greenwood, 2022, p. 1855).

Šios bylos faktinės aplinkybės yra tokios, kad 1999 m. KDR iškėlė bylą prieš Ugandą dėl ginkluotos agresijos veiksnių prieš KDR ir jos piliečius. Ji apkaltino Ugandą pažeidus teritorinį vientisumą ir žmogaus teises. Ilgą laiką šios šalies ginkluotų grupuočių dėka pasienio zonoje tarp dviejų šalių tvyrojo įtampa. 2005 metų sprendime Teismas konstatavo, kad Ugandos kariniai veiksmai prieš KDR buvo neteisėtas jėgos panaudojimas ir nesikišimo į kitų valstybių reikalus principo pažeidimas. Teismas taip pat nustatė, kad KDR pavyko įrodyti, jog neteisėti Ugandos veiksmai padarė žalą Kongo Demokratinės Respublikos aplinkai.

Kalbant apie šios bylos svarbą, Ollino pastebi, kad, remdamasis tuo pačiu standartu *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Ugandą)* byloje, Teismas, atrodo, sukūrė ir patvirtino bendrąjį priežastingumo principą, taikomą visais atvejais (Ollino, 2022, p. 9). Ollino yra linkusi manyti, kad pirmiau minėtas sprendimas dėl žalos atlyginimo yra svarbus indėlis į priežastingumo klausimą tarptautinės atsakomybės teisėje

(Ollino, 2022, p. 22). Tai yra svarbu, kadangi, kaip yra pabrėžiama Ollino, TTT pirmą kartą nagrinėjo žalą, patirtą dėl ginkluotų konfliktų, atlyginimo problemą, atlikdamas priešastinius tyrimus su sudėtingais įrodymais ir faktų nustatymo klausimais (Ollino, 2022, p. 23). Svarbiausias šios bylos laimėjimas yra tas, kad šis sprendimas suteikia aiškumą ir konkretumą TTK Straipsnių projekto dėl valstybių atsakomybės 31 straipsniui, kuriame priešastinis ryšys įtraukiamas į žalą atlyginimui būtinus elementus, tačiau nenurodoma, kaip jis turėtų būti aiškinamas (Ollino, 2022, p. 23).

Ir iš tikrųjų, nagrinėjant Teismo argumentus dėl įrodymų, tampa aišku, kad faktinės aplinkybės yra nagrinėjamos gana griežtuose rėmuose, net nesvarstant tam tikrų numanomų dalykų. Pavyzdžiui, Teismas nurodė, kad šioje byloje KDR nepateikė teismui jokio pagrindo įvertinti žalą aplinkai, ypač biologinei įvairovei, pasireiškusiai per miškų naikinimą (Ginkluota veikla Kongo teritorijoje (KDR prieš Ugandą), 2022). Taigi teismas negalėjo nustatyti KDR atžvilgiu padarytos žalos masto net apytiksliai, todėl jis atmetė ieškinį dėl žalą aplinkai (Ginkluota veikla Kongo teritorijoje (KDR prieš Ugandą), 2022). Kalbant apie šią bylą Ventura teigia, kad yra svarbu, jog šiuo savo sprendimu TTT palengvino priešastinį ryšį įrodymų atžvilgiu, konkrečiai buvo nustatyta, kad jis gali skirtis priklausomai nuo to, koks yra bylos pobūdis (Ventura, 2023, p. 6). Jeigu šioje byloje yra tiek teigiamų dalykų, galbūt kada nors tam tikrų esminių teigiamų pokyčių atsiras ir restitucijos taikymo srityje?

Taigi, apibendrinant nagrinėjamą bylą, TTT kol kas sustojo plėtojant priešastinio ryšio aspektus, bet galima laikyti, kad tendencijos yra teigiamos ir galima tikėtis tolesnės šios koncepcijos raidos.

Apibendrinant galima pastebėti, kad, nepaisant tam tikrų trūkumų, pasireiškiančių ne visada aiškioje TTT pozicijoje konkrečiu klausimu, naujausioje jo jurisprudencijoje yra brėžiamos teigiamos tendencijos pateiktų įrodymų vertinimo srityje – kai kurios bylos, iki 2012 m. teisės doktrinoje buvo pažymėtos kaip reikšmingos įrodymų vertinimo metodikos požiūriu, atsispindėjo ir naujose teisminėse bylose. Sprendžiant iš to, kad tam tikrose bylose TTT pirmą kartą nagrinėjo kai kuriuos jam naujus aspektus (pavyzdžiui, bylose dėl kompensacijos už žalą asmeniui ar aplinkai priteisimo), galima tikėtis, kad ateityje Teismas atsižvelgs į savo praeityje padarytas klaidas ir stengsis toliau plėtoti įrodymų vertinimo temą, papildydamas ir tobulindamas savo jurisprudenciją šiuo klausimu. Kadangi šiame skyriuje aptariama tema yra išnagrinėta, reikėtų pereiti prie kito klausimo, kuris yra neatsiejamai susijęs su šiame skyriuje nagrinėjamu aspektu – žalą apskaičiavimo metodikos.

2.4 Žalos atlyginimo apskaičiavimo problematika

Verta paminėti, kad tam tikra materialiosios atsakomybės forma yra skirta tik atitinkamam padarytos žalos atlyginimui. Todėl padarytos žalos apskaičiavimo ir vėlesnis kompensacijos nustatymo būdas kiekvienos materialios atsakomybės formos atveju gali skirtis. Čia nemažą vaidmenį atlieka ir tai, kad kai kurie klausimai naujausioje TTT jurisprudencijoje yra nagrinėjami pirmą kartą arba prieš tai iš esmės neanalizuojami. Galima, pavyzdžiui, padaryti prielaidą, kad padarytos žalos apskaičiavimo būdas ir kompensacijos už ją nustatymas Tarptautiniame Teisingumo Teisme yra nagrinėjami byloje, kur nukentėjusysis yra ne valstybė, o fizinis asmuo. Kaip dažnai TTT atlieka žmogaus teisių teismo vaidmenį? Atsakymas į šį klausimą siejamas su tam tikrais trūkumais, susijusiais su žalos apskaičiavimu tose situacijose, kai kompensacija yra priskiriama individualiam asmeniui.

Kaip puikiausiai tą iliustruojantį pavyzdį galima paimti TTT sprendimą byloje *Ahmadou Sadio Diallo*. Jame Teismas nepriteisė jokios kompensacijos už didelės turto ir banko sąskaitų praradimą, tačiau, atsižvelgdamas į Teismui pateiktas išvadas dėl asmeninės pono Diallo nuosavybės ir remdamasis teisingumo sumetimais, Teismas priteisė 10 000 JAV dolerių sumą, siekiant atlyginti šią žalą (*Ahmadou Sadio Diallo* (Gvinėjos Respublika prieš KDR), 2012). Mayer dėl to nurodė, kad teisingumas kaip principas atlieka svarbų vaidmenį įvairiose tarptautinio bylinėjimosi stadijose, pavyzdžiui, nustatant teisingą kompensaciją, kai neįmanoma tiksliai įvertinti žalos (Mayer, 2022, p. 18). Echeverria pabrėžė Teismo pastangas šioje byloje, spręsdamas dėl moralinės žalos atlyginimo dydžio, atsižvelgti į įvairius veiksnius, įskaitant jo suėmimo savavališkumą, nepateisinamą ilgą suėmimo laikotarpį, jam pareikštus nepagrįstus kaltinimus ir jo atžvilgiu padarytus neteisėtus veiksmus, išsiuntimą iš šalies, kurioje jis gyveno trisdešimt dvejus metus ir užsiėmimą reikšminga verslo veikla (Echeverria, 2017, p. 125). Mokslininkė pažymi, kad *Ahmadou Sadio Diallo* parodo iššūkius apskaičiuojant žalos atlyginimą dėl asmens patirtų sužalojimų TTT – teisme, skirto tarptautinės teisės klausimams spręsti tarpvalstybiniuose ginčiuose – rėmuose (Echeverria, 2017, p. 127).

Detaliau analizuojant šį Teismo sprendimą, jis turėjo apskaičiuoti Gvinėjos reikalavimus atlyginti žalą pagal keturias žalos dalis (*Ahmadou Sadio Diallo* (Gvinėjos Respublika prieš KDR), 2012). Dėl kiekvienos žalos dalies, Teismas nagrinėjo, ar ji gali būti nustatyta ir tada jis turėjo įsitikinti, ar pareiškėjo nurodyta žala yra neteisėto atsakovo elgesio pasekmė ir kokio masto ta žala yra (*Ahmadou Sadio Diallo* (Gvinėjos Respublika prieš KDR), 2012). Jeigu buvo nustatoma, kad žala ir priežastinis ryšys įrodyti, Teismas

turėjo atlikti vertinimą (Ahmadou Sadio Diallo (Gvinėjos Respublika prieš KDR), 2012). Teismas taip pat pažymėjo, kad neturtinės žalos atlyginimo dydis būtinai priklauso nuo tam tikrų priežasčių, grindžiamų teisingumo principu ir nurodė tą pagrindžiančią kitų tarptautinių teismų praktiką (Ahmadou Sadio Diallo (Gvinėjos Respublika prieš KDR), 2012). TTT taip pat nuogastavo, kad tarptautiniams tribunolams ir regioniniams žmogaus teisių teismams sudaromos galimybės būti konkrečioms, nes jiems suteikta teisė įvertinti pagal atitinkamus steigiamuosius dokumentus suteiktas kompensacijas (Ahmadou Sadio Diallo (Gvinėjos Respublika prieš KDR), 2012).

Taigi iš pirmiau aprašytų teiginių ne visai aišku, kaip teismas pasinaudojo kitų tarptautinių teisminių institucijų praktika ir ką, pagal jo nuomonę, gali reikšti teisingumo principas. Torres šiuo klausimu nurodo, kad kai tikimasi, jog kompensacija bus skirta neturtinei žalai, pavyzdžiui, ieškovo pažeminimo ir gėdos jausmui kompensuoti, visiškos žalos atlyginimo (*full reparation*) standartas šiuo atveju turi mažai orientyrų; greičiau jis pakeičiamas adekvačia kompensacija (*adequate compensation*), kurios konkreči suma nustatoma atsižvelgiant į teisingumo principą (Torres, 2021, p. 202).

Šioje byloje yra dar tam tikrų neaiškių momentų, susijusių su abstrakčių koncepcijų panaudojimu. TTT pažymėjo, kad Gvinėjos reikalavimas dėl Diallo atlyginimo po išsiuntimo yra labai spekuliatyvus ir daro prielaidą, kad Diallo būtų ir toliau gavęs 25 000 JAV dolerių per mėnesį, jei nebūtų buvęs neteisėtai išsiųstas (Ahmadou Sadio Diallo (Gvinėjos Respublika prieš KDR), 2012). Nors kompensacijos, susijusios su būsimų pajamų praradimu, skyrimas neišvengiamai susijęs su tam tikra fikcija, toks reikalavimas negali būti vien tik spekuliacinis ir todėl Teismas šiuo atveju negalėjo priteisti jokios kompensacijos (Ahmadou Sadio Diallo (Gvinėjos Respublika prieš KDR), 2012). Torres sutinka su tokio Teismo vertinimu ir teigia, kad reikalavimą atkurti padėti, kuri galėtų būti egzistavusi, jeigu neatsitiktų tam tikrų dalykų, sunku pritaikyti praktiškai, nes tam turėtų įtakos spekuliaciniai elementai (Torres, 2021, p. 202). Tačiau mokslininkas pažymi, kad net ir tokiose sferose, kur yra nustatytos aiškesnės ir tvirtesnės taisyklės, susijusios su pareiga skirti kompensaciją, vietoj prarasto pelno yra padengiami atsiradusieji nuostoliai, ir tai gali būti daroma sprendžiant iš teismų nenoro kompensuoti pretenzijas su spekuliaciniais elementais (Torres, 2021, p. 202). Todėl galima pasakyti, kad šiuo atveju, jeigu TTT iš tikrųjų būtų atsižvelgęs į kitų teismų ar tribunolų praktiką bei teisinę doktriną, jis galėtų rasti būdą išspręsti šią problemą.

Kas dar yra reikšmingo, susijusio su šia byla, tai teisėjo Greenwood deklaracija, kuri buvo pareikšta būtent toje pačioje byloje. Ši deklaracija atspindi ir šio darbo autoriaus požiūrį į žalos apskaičiavimo metodiką šioje byloje. Teisėjas sukritikavo

Teismo taikytiną teisingumo principą ir nurodė, kad iš Teismo reikalaujama ne savavališkai pasirinkti tam tikrą skaičių, o taikyti tokius principus, kurie bent jau leistų sprendimą skaitančiam asmeniui suprasti veiksnius, paskatiniusius Teismą nustatyti priteistą sumą (Teisėjo Greenwood deklaracija, 2012, p. 3). Be to, kaip pažymėjo teisėjas, šiuos principus turi būti siekiama taikyti nuosekliai, kad priteista suma galėtų būti laikoma teisinga ne tik remiantis šios bylos faktinėmis aplinkybėmis, bet ir palyginus ją su kitomis bylomis (Teisėjo Greenwood deklaracija, 2012, p. 3).

Be Ahmadou Sadio Diallo bylos, TTT jurisprudencijoje galima atrasti ir kitų įdomių praktinių situacijų, kuriose ryškėja tam tikros problemos, susijusios su šiame skyriuje nagrinėjamu klausimu. TTT sprendime *Tam tikros veiklos, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą)* byloje nurodė, kad žala gali atsirasti dėl kelių gretutinių priežasčių arba padėtis dėl priežastinio ryšio tarp neteisėtų veiksmų ir žalos gali būti neaiški (Tam tikra veikla, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą), 2018). Dar vienas šios bylos aspektas yra tai, kad, kaip pažymėjo pats Teismas, jis anksčiau nenagrinėjo reikalavimo atlyginti žalą aplinkai (Tam tikra veikla, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą), 2018). Kaip nurodo Lee, šiame sprendime Tarptautinis Teisingumo Teismas atrodė ne toks griežtas vertindamas atlygintiną žalą, nes jis atskirai nevertino kiekvieno produkto ar paslaugos; vietoj to buvo priimtas bendras ekosisteminis požiūris (Lee, 2023, p. 119). Šioje byloje Teismas taip pat priminė, kad tinkamų įrodymų apie materialinės žalos dydį nebuvimas visais atvejais netrukdytų priteisti šios žalos atlyginimo ir tą pagrindžia *Ahmadou Sadio Diallo* byla, kurioje mokėtinos kompensacijos dydis buvo nustatytas remdamasis teisingumo sumetimais (Tam tikra veikla, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą), 2018). Cittadino kaip vieną 2018 m. sprendimo pagrindinių trūkumų pabrėžia, kad jame nenurodoma, ar žalą aplinkai reikia kiekybiškai įvertinti remiantis teisingumu ar ekspertų patarimais (Cittadino, 2019, p. 52). Iš tikrųjų, tai yra jau antra byla, kurioje Teismas nurodo teisingumo principą kaip vieną iš pagrindinių žalos apskaičiavimo faktorių, o tai savo ruožtu rodo, kad apskaičiuojant tam tikrą žalą konkreti metodika tikriausiai neegzistuoja.

Toliau aptariant žalos apskaičiavimo metodikos problematiką, verta atkreipti dėmesį į keletą kitų atvejų. Teisėjas Robinson savo atskirojoje nuomonėje *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Uganda)* byloje nurodo, kad byloje *Corfu Channel* Teismas priteisė bendrą sumą kaip kompensaciją, atspindinčią konkrečių jo sumų sumavimą už kiekvieną iš trijų žalos dalių, byloje *Ahmadou Sadio Diallo* Teismas priteisė bendrą sumą, atspindinčią jo priteistų kiekvienos iš trijų žalos dalių sumą, taip pat

kitais atvejais Teismas taip pat priteisė bendrą kompensacijos sumą, kuri atspindėjo konkrečių jo sumų, kurias jis skyrė už kiekvieną iš dviejų žalos dalių, sumavimą (Teisėjas Robinson atskiroji nuomonė, 2022, p. 1). Taigi, kaip galima pastebėti, šiuo atveju ryškėja tendencija, kad Teismas byla nuo bylos net ir turėdamas tam tikrų žalos apskaičiavimo trūkumų, galutinai priteisia bendrą sumą už įvairių rūšių pažeidimus, neskiriant jų atskirai.

Kitas svarbus aspektas susijęs su Teismo pateikiamais išaiškinimais, kaip jis priėjo prie konkrečios žalos sumos. Patys TTT teisėjai šiuo atveju pabrėžia Teismo argumentų arba nebuvimo, arba nepakankamo pagrindimo. Pavyzdžiui, teisėjo Tomka deklaracijoje toje pačioje byloje pažymima, kad vargu ar skaitytojas supras, kaip Teismas priėjo prie konkrečios kompensacijos apskaičiuojant įvairių rūšių žalos dydį, nes Teismas nenurodo jokios tikslios metodikos, pagal kurią jis priėjo prie priteistos kompensacijos dydžio (Teisėjo Tomka deklaracija, 2022, p. 3). Teisėjas Yusuf savo atskirojoje nuomonėje taip pat toje pačioje byloje pažymi, kad gali atrodyti, jog sprendime yra remiamasi teisingumo motyvais, kurie pakeičia pagrįstą analizę, pagal kurią šalių pateikti įrodymai, nors ir apytiksliai, patvirtina Ugandos padarytos žalos mastą, ir metodą dėl tos žalos įvertinimo (Teisėjo Yusuf atskiroji nuomonė, 2022, p. 8). Priešingai nei yra įprasta Teismo praktikoje, sprendime nepateikiamas nei apytikslis Ugandos padarytos žalos nustatymas, nei metodologinis pagrindas, kuriuo remiantis buvo apskaičiuotos *global sum* (Teisėjo Yusuf atskiroji nuomonė, 2022, p. 10). Kalbant apie *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Ugandą)* bylą Lee teigia, kad Teismas laikėsi lankstaus požiūrio į žalą asmenims, nuosavybei ir konkretiems gamtos ištekliams (Lee, 2023, p. 117). Tačiau vertinant visos valstybės mastu įvykdytą žalą, ypač žalą aplinkai ir makroekonominę žalą, Teismas atrodė mažiau linkęs taikyti panašų lankstų standartą, nors šie kriterijai, be abejo, buvo susiję su spekuliacijomis (Lee, 2023, p. 117). Taigi atrodė, kad Teismas makroekonominėi ir aplinkos žalai kompensuoti taikė didesnę įrodinėjimo ribą nei kitokio pobūdžio žalai atlyginti (Lee, 2023, p. 117).

Apibendrinant, būtų teisinga pažymėti, kad TTT dar nėra apsisprendęs dėl tokių klausimų, kaip atlygintinos žalos dydžio apskaičiavimo metodikos nustatymas ir tam reikalingų nuolatinių taisyklių sukūrimas. Šie metodai kiekvienu konkrečiu atveju yra skirtingi ir labai abstraktūs. Čia vertėtų paminėti, kad kiekviena konkreti byla gali turėti savo specifiką – Tarptautinis Teisingumo Teismas kiekvienoje konkrečioje byloje turi atsižvelgti į daugybę veiksnių, pavyzdžiui, tarptautinio pažeidimo pobūdį, jo kontekstą, šalių elgesį, vienos ar kitos taisyklės taikymo pasekmių įvertinimą ir kita. Tokius veiksmus nėra lengva atlikti, kadangi TTT, palyginus su, pavyzdžiui, Europos Žmogaus

Teisių Teismu ir Tarptautiniu Baudžiamuoju Teismu, savo darbo reglamente (*1978 Rules of Court*) neturi padarytos žalos apskaičiavimo gairių.⁶

Tačiau ne visada Teismas, išanalizavęs bylą, gali iš karto pereiti prie tam tikros kompensacijos skyrimo. Kartais nutinka ir taip, kad tokį klausimą nagrinėti jis pateikia ginčo šalims. Todėl toliau bus analizuojama ši aplinkybė, kurią TTT kartais naudoja savo praktikoje.

2.5 TTT bandymai paveikti šalis pradėti bendradarbiauti

Istoriškai Tarptautinis Teisingumo Teismas buvo sumanytas kaip priemonė taikiai spręsti tarptautinius ginčus. Todėl visai tikėtina, kad kai kurie tarptautinio ginčo nagrinėjimo klausimai Teismo gali būti perduoti jo šalims, tikintis, kad toks veiksmas prisidės prie *status quo* atkūrimo. Torres pažymi, kad daugeliu atvejų, kai buvo priteista kompensacija, šalių prašymu Teismas leido joms pradėti ankstesnes derybas dėl kompensacijos dydžio ir formos nustatymo (Torres, 2021, p. 203). Todėl išvados dėl valstybės atsakomybės ir žalos atlyginimo, užuot vedusios į tiesioginį atitinkamų taisyklių taikymą, yra derybų pavyzdžiai, leidžiantys valstybėms atkurti tarpusavio santykius (Torres, 2021, p. 203). Odier Contreras-Garduno teigimu, laikotarpis, per kurį valstybės skatinamos susitarti, sprendžiamas kiekvienu konkrečiu atveju: jis gali būti ilgesnis nei šeši mėnesiai ar net iš viso nenustatytas (Ocier Contreras-Garduno, 2018, p. 47). Tokie ilgi terminai nustatomi atsižvelgiant į galimybę šalims susitaikyti su praradimais, sudaryti (jeigu iki to nueina) derybų grupes, suformuluoti savo pozicijas ir suderinti tarpusavio lūkesčius. Odier Contreras-Garduno pabrėžia, kad TTT įsikiša tik tuo atveju, jei nepavyksta pasiekti susitarimo bei nurodo, kad buvo tik tai du tokie atvejai: tai buvo *Corfu Chanell* byla, susijusi su Albanijos nesugebėjimu perspėti Jungtinę Karalystę apie Albanijos vandenyse esančias minas, dėl kurių buvo padaryta žala Jungtinės Karalystės laivams, ir *Ahmadou Sadio Diallo* byla (Ocier Contreras-Garduno, 2018, p. 47). *Corfu Chanell* byloje TTT paskyrė ekspertus ir nustatė kompensacijos dydį, o *Ahmadou Sadio Diallo* byloje tik tai tada, kai valstybės nepasiekė susitarimo, Teismas nustatė sumą, remdamasis teisingumo sumetimais (Ocier Contreras-Garduno, 2018, p. 47).

Taip pat galimybė susitarti buvo numatyta *Kelio tiesimo Kosta Rikoje palei San Chuano upę (Nikaragva prieš Kosta Riką)* byloje, kurioje Teismas nusprendė, kad, ginčo šalims nesusitarus per 12 mėnesių nuo sprendimo byloje priėmimo datos, vienos iš šalių

---

⁶ Žr. pavyzdžiui, *Rules of Procedure and Evidence, ICC*, taisyklės nr. 97, 173, 219, etc., <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf> ir *Rules of Court, ECHR, Practice Directions*, https://www.echr.coe.int/documents/rules_court_eng.pdf.

prašymu Kosta Rikai mokėtinos kompensacijos klausimas bus išspręstas Teismo (Kelio tiesimas Kosta Rikoje palei San Chuano upę (Nikaragva prieš Kosta Riką), 2015).

Nors ir gali atrodyti keistoka, bet Teismas bandė paskatinti šalis pradėti bendradarbiauti ir *Konvencijos dėl genocido nusikaltimo prevencijos ir baudimo už jį taikymo (Kroatija prieš Serbiją)* byloje. Kaip rodo pavadinimas, šioje Teismo išnagrinėtoje byloje buvo sprendžiamas Konvencijos dėl genocido nusikaltimo prevencijos ir baudimo už jį taikymas. Remdamasi šia konvencija, Kroatijos Respublika pateikė ieškinį Jugoslavijos Federacinei Respublikai. Jugoslavijos Federacinei Respublikai pavertus Serbijos ir Juodkalnijos federacija ir vėliau jai žlugus, Serbija tapo jos įpėdine, o Jugoslavijai adresuota pretenzija atiteko Serbijai. Serbijos Respublika, remdamasi ta pačia konvencija, pateikė priešieškinį. Abiejuose atvejuose šalys reikalavo atlyginti nuostolius. Tačiau TTT nusprendė, kad nei Serbija, nei Kroatija nepateikė pakankamai įrodymų, kad kuri nors iš šalių būtų įvykdžiusi genocidą.

Taigi, šioje byloje Teismas nurodė, kad jis galėjo tik pakartoti savo prašymą abiem šalims tęsti bendradarbiavimą siekiant kuo greičiau išspręsti operacijos „Audra“ metu ir iškart po jos dingusių asmenų likimo klausimą (Konvencijos dėl genocido nusikaltimo prevencijos ir baudimo už jį taikymas (Kroatija prieš Serbiją), 2015). Taip pat Teismas paragino šalis tęsti bendradarbiavimą, siekiant pasiūlyti atitinkamą kompensaciją nukentėjusiems dėl tokių pažeidimų, taip stiprinant taiką ir stabilumą regione (Konvencijos dėl genocido nusikaltimo prevencijos ir baudimo už jį taikymas (Kroatija prieš Serbiją), 2015). Bet ar toks požiūris į problemą gali būti laikomas nepateisinamu? Teismas suinteresuotas ne tiek išspręsti esamą ginčą, kiek įvykdyti jam pavestą užduotį – sutaisyti konfliktuojančias šalis, jei pasitaiko tokia galimybė.

Šiame skyriuje jau matoma, kad TTT kai kuriuos klausimus gali palikti šalių nuožiūrai, o tai netgi gali reikšti ne tiek savo diskrecijos atsisakymą, kiek galimybę sudaryti abipusį susitarimą, nustatant tam tikras pareigas vienas kito atžvilgiu. Dėl šios minties gali susidaryti įspūdis, kad pasitaiko momentų, kai atsakomybės apimtis gali priklausyti ne tik nuo Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo, bet ir nuo kitų aplinkybių – nuo šalių gebėjimo susitarti tarpusavyje, jei tokia galimybė yra suteikiama Teismo, kaip ir dėl kitų aplinkybių, kurios bus aptartos toliau šiame darbe.

3. APLINKYBĖS, TURINČIOS ĮTAKOS MATERIALIOSIOS ATSAKOMYBĖS APIMČIAI

Prieš pradėdamas svarstyti klausimą dėl materialiąją atsakomybę reglamentuojančių tarptautinių teisės normų taikymo tam tikros valstybės atžvilgiu, TTT turi išsiaiškinti, ar yra kokių nors objektyvių priežasčių tarptautinę teisę pažeidusią valstybę atleisti nuo pareigos atlyginti padarytą žalą arba bent sumažinti jos atsakomybės apimtį. Žinoma, kad egzistuoja valstybių materialiosios atsakomybės apimtį didinančios aplinkybės, bet šiame skyriuje daugiausia bus koncentruojamasi į materialiąją atsakomybę mažinančias arba šalinančias aplinkybes.

Yra išaiškinta, kad egzistuoja pirmiau aprašyta galimybė, tai kokie galėtų būti to pavyzdžiai? Mayer nurodo, kad mažesnis nei visiškai žalos atlyginimas galėtų būti taikomas tada, kai atsakinga valstybė negali visiškai atlyginti žalos, kai žala yra neproporcinga padarytam pažeidimui arba kai vyriausybė pažeidžia tarptautinę teisę tokiais grubiais ir sistemingais būdais, kad tokio elgesio negalima tiesiogiai priskirti žmonėms (Mayer, 2017, p. 28). Taigi, bet kokie faktai, veiksmai ir reiškiniai, egzistuojantys tarptautinio pažeidimo metu ir kuriuos galima įrodyti, gali būti laikomi aplinkybėmis, atleidžiančiomis nuo materialiosios atsakomybės arba sumažinančiomis jos apimtį. Valstybių atsakomybės apimčiai gali turėti įtakos tiek anksčiau aptarti probleminiai klausimai, tiek kitos aplinkybės, kurios nagrinėjamos toliau. Galima pastebėti, kad 2.3 ir 2.4 skyriuose aptartos problemos yra vienos iš pagrindinių priežasčių, susijusių su valstybių atsakomybės už neteisėtus veiksmus sumažinimu, daliniu apribojimu ar net panaikinimu. Kaip nagrinėta 1.1 skyriuje, valstybių atsakomybės apimtis koreliuoja su žala, atsiradusia dėl tarptautinės teisės pažeidimo. Reikėtų pažymėti, kad šie faktoriai nėra *numerus clausus*, nes išsamesnis tyrimas taip pat gali apimti klausimus, kurie šiame darbe nėra tiesiogiai nagrinėjami. Prieš pereinant prie tiesioginių aplinkybių, turinčių įtakos materialiosios atsakomybės apimčiai, nagrinėjimo, galima pabandyti pateikti sąlyginę teorinį šių aplinkybių skirstymą. Tai svarbu norint visapusiškai suprasti atvejus, kai materialiosios atsakomybės apimtis gali keistis, bei dar todėl, kad skaitytojui būtų suteikta visapusiška informacija apie tai, į kokius kitus faktorius galima atsižvelgti išskyrus tuos, kurie yra nagrinėjami šiame darbe. Taigi sąlyginai šias aplinkybes galima suskirstyti į dvi kategorijas – turinčias natūralią kilmę ir tas, kurios sukurtos dirbtinai.

Autoriaus nuomone, natūraliomis aplinkybėmis laikomas, pavyzdžiui, laikotarpis, besitęsiantis nuo bylos faktinių įvykių ir iki bylos nagrinėjimo pradžios Tarptautiniame

Teisingumo Teisme. Praktikoje būna tokių situacijų, kai TTT gali svarstyti prieš šimtmetį sudarytos sutarties pažeidimą, todėl pačias sutarties sudarymo aplinkybes išsiaiškinti yra labai sunku, jei iš viso įmanoma. Arba galima paimti tam tikrą ginkluotą konfliktą, kuris įvyko kažkada praeityje. Konflikto įvykius ir bylos nagrinėjimo pradžios momentą gali skirti pakankamai ilgas laiko tarpas, taigi tam tikrų konkrečiam ginčui aktualių faktų konstatavimas iš esmės gali sukelti tam tikrų iššūkių. Dėl didžiulio laiko tarpo prarandami duomenys, kurie teismo nagrinėjimo metu galėjo sudaryti tam tikrą įrodymų bazės dalį, o tai savo ruožtu galėjo padėti įrodyti esant didesnę valstybės materialiąją atsakomybę.

Dirbtinės aplinkybės pasireiškia tuo, kad jas dažnai sukuria patys proceso dalyviai. Tai gali apimti tokių įrodymų ar argumentų pateikimą, kurie, pavyzdžiui, gali sumažinti arba visiškai panaikinti vienos valstybės materialiosios atsakomybės apimtį kitos valstybės atžvilgiu.

Šios dalies temą reikėtų pradėti nagrinėti nuo aplinkybių, šalinančių valstybių atsakomybę, tyrimo, nes pastarosios yra reikšmingas veiksnys, turintis įtakos materialiosios atsakomybės dydžiui apskritai.

3.1 Aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą ir materialioji atsakomybė

Tarptautinėje teisėje yra numatytos išimtys, kada tam tikri valstybės tariamai neteisėti veiksmai gali būti laikomi pateisinamais dėl tam tikrų priežasčių. TTK Straipsnių projekte dėl valstybių atsakomybės nustatyta, kad tokiomis aplinkybėmis yra laikomos sutikimas (*consent*), savigyna (*self-defense*), atsakomųjų priemonių (*countermeasures*) taikymas, nenugalima jėga (*force majeure*), nelaimė (*distress*), būtinasis reikalingumas (*necessity*) (Draft Articles on Responsibility of States..., 2001). Šiame skyriuje bus parodyta, kaip pirmiau nurodytos aplinkybės gali turėti esminę reikšmę nustatant valstybių materialiąją atsakomybę. Keli TTT išnagrinėti atvejai užtraukia ir aplinkybes, kurios gali būti pagrindu pašalinti tam tikrų valstybės veiksmų neteisėtumą.

Pavyzdžiui, *Konvencijos dėl genocido nusikaltimo prevencijos ir baudimo už jį taikymo (Kroatija prieš Serbiją)* byloje Teismas nurodė, kad iš 17 faktorių, kuriuos Kroatija pasiūlė nustatant genocido ketinimus atskleidžiančio elgesio modelio egzistavimą, svarbiausi yra tie, kurie yra susiję su išpuolių mastu ir jų tariamu sistemingumu – tai, kad dėl šių išpuolių atsirado žala, kuri gerokai viršija tai, kas gali būti pateisinama kariniu būtinumu (Konvencijos dėl genocido nusikaltimo prevencijos ir baudimo už jį taikymas (Kroatija prieš Serbiją), 2015). Taigi, kaip matoma, tam tikros veiklos ribų peržengimas (šiuo atveju – būtinojo reikalingumo reikalavimų viršijimas)

gali lemti tai, kad atitinkamų valstybės veiksmų dėka atsiras pagrindas taikyti materialiąją atsakomybę jos atžvilgiu.

Kitas pavyzdys, rodantis, kad tam tikra aplinkybė gali paneigti veikos neteisėtumą ir atitinkamai panaikinti materialiąją atsakomybę, yra *Tariamų suverenių teisių ir jūrų erdvių pažeidimų Karibų jūroje (Nikaragva prieš Kolumbiją)* byla. Joje Kolumbija (kalbėdama apie tariamus pažeidimo įvykius) teigė, kad *Observer* (Kolumbijos laivas) nežvejojo Nikaragvos išskirtinėje ekonominėje zonoje, o važiavo tranzitu tarp Kolumbijos salų ir kad *ARC Antioquia* (Kolumbijos karinis laivas) buvo tame pačiame rajone reaguojant į nelaimės skambutį iš *Observer* (Tariami suverenių teisių ir jūrų erdvių pažeidimai Karibų jūroje (Nikaragva prieš Kolumbiją), 2022). Tačiau Teismas, išanalizavus šalių pateiktus įrodymus, vis tiek pripažino, kad tokie Kolumbijos laivų veiksmai pažeidė tarptautinį įsipareigojimą gerbti Nikaragvos suverenias teises ir jurisdikciją pastarosios išskirtinėje ekonominėje zonoje (Tariami suverenių teisių ir jūrų erdvių pažeidimai Karibų jūroje (Nikaragva prieš Kolumbiją), 2022). Šis pavyzdys parodo, kad aplinkybės, šalinančios valstybės veiksmų neteisėtumą, įrodymas gali turėti įtakos ne tik tai valstybės atsakomybei bendrąja prasme, bet ir nustatant tam tikrus materialiuosius padarinius, kuriuos būtina kompensuoti, jeigu tokia būtinybė iš tikrųjų iškiltų.

Galima teigti, kad ir aplinkybės, šalinančios valstybių atsakomybę, gali turėti įtakos valstybių materialiosios atsakomybės apimčiai. Verta pažymėti, kas šalia pirmiau šiame skyriuje nurodytų aplinkybių yra ir kitų, galinčių esmingai sumažinti arba iš viso pašalinti valstybių materialiąją atsakomybę. Tai yra ypač pasakytina apie *erga omnes* santykį su tam tikromis tarptautinės teisės saugomomis pamatinėmis idėjomis, kas bus analizuojama toliau šiame darbe.

3.2 *Erga omnes* įsipareigojimų santykis su tarptautinės teisės principais

Prieš pradėdant šio aspekto nagrinėjimą, reikia pažymėti, kad Teismas susiduria su *erga omnes* kaip su tam tikrą materialiosios atsakomybės įgyvendinimo problema, tačiau ji yra nagrinėjama būtent šiame skyriuje atsižvelgiant į tai, kas labiau yra visiško žalos atlyginimo (*full reparation*) taisyklės išimtis, atitinkamai tai daro įtakos materialiosios atsakomybės apimčiai ir todėl ši aplinkybė geriausiai tinka prie aplinkybių, analizuojamų šioje darbo dalyje.

Aptariama koncepcija yra savotiška atsakomybė, kuri vadinama pozityviaja. Čia derėtų priminti, kad egzistuoja tokios tarptautinės teisės normų rūšys – jos vadinamos *ius*

cogens normomis – kurias pažeidus atsiranda valstybių atsakomybė. Taigi valstybės yra įpareigosios saugoti tokias normas, ir laikytis su jomis susijusiomis įsipareigojimų. Pavyzdžiui, šiai kategorijai priskiriamos tarptautinės teisės normos, atsakingos už genocido uždraudimą arba jo prevenciją. Pirmiau nurodytos neteisėtos veikos padarymas yra šiurkštus nusikaltimas pasaulinės bendruomenės atžvilgiu, todėl teigiama atsakomybė šioje srityje gali būti glaudžiai susipynusi su neigiama. Tą patvirtina ir trijų valstybių materialios atsakomybės formų – reparacijos, restitucijos ir kompensacijos – egzistavimas, nes jos tiesiogiai tarnauja šiam tikslui. Jų pagalba galima ne tik nubausti, bet ir parodyti pažeidusiai valstybei, kad yra tokių įsipareigojimų prieš tarptautinę bendruomenę, kurie yra griežtai saugomi ir kurių pažeidimas brangiai kainuos.

Tačiau Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje pažymima, kad tam tikrų susitarimų *erga omnes* srityje nebuvimas gali apsunkinti tokių įsipareigojimų pažeidimų konstatavimą. Tai matoma, pavyzdžiui, bylose, kur yra nagrinėjami žalos aplinkai atlyginimo klausimai. *Tam tikros veiklos, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą)* byloje Teismas nurodė, kad sprendžiant pagal tarptautinės teisės principus, reglamentuojančius tarptautiniu mastu neteisėtų veiksmų padarinius, įskaitant visiško žalos atlyginimo principą, galima manyti, kad žalą, padarytą aplinkai, reikia kompensuoti, <...> (Tam tikra veikla, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą), 2018). Kaip pažymi Payne, vienu svarbiausių teisinių aspektų šioje byloje buvo nekomercinės arba „grynosios“ žalos aplinkai pripažinimas pagrįstu argumentu (Payne, 2021, p. 124). TTT savo sprendime, kuriame buvo vertinama kompensacija už tai, kad Nikaragva buvo skolinga Kosta Rikai už medžių, kitos augmenijos ir dirvožemio pašalinimą, patvirtino, kad žala aplinkai, ypač biologinės įvairovės praradimas ir anglies sekvestracijas, yra kompensuojama pagal tarptautinę teisę (Payne, 2021, p. 124). Taigi TTT dėka, tarptautinė teisė valstybių atsakomybės srityje pamažu plėtojasi ir užtraukia tokius jautrius ir šiais laikais aktualius klausimus, kaip gamtos aplinkos apsauga.

Nors to prielaidas galima pastebėti dar ankstesnėje jurisprudencijoje nei pirmiau aprašytoje byloje. Pavyzdžiui, teisėjo Bhandari atskirojoje nuomonėje *Kelio tiesimo Kosta Rikoje palei San Chuano upę (Nikaragva prieš Kosta Riką)* byloje nurodoma, kad aplinkosaugos minimalūs standartai turėtų atsispindėti visapusiškoje tarptautinėje konvencijoje, turinčioje pasaulinį poveikį, atsižvelgiant į tai, kad Poveikio Aplinkai Vertinimo sąvoka yra bendrasis tarptautinės teisės principas, taikomas visų valstybių atžvilgiu (Teisėjo Bhandari atskiroji nuomonė, 2015, p. 17). Tai yra svarbu, nes tokių susitarimų dėka galima vertinti valstybių elgesį tvarkant reikalus, susijusius su aplinka.

Erga omnes klausimas, bet jau šiek tiek kitu kampu, yra nagrinėjamas ir kitoje byloje, tai yra *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Uganda)*. Kaip nurodo Greenwood, Teismas išskyrė situaciją Iturio srityje ir nusprendė, kad Uganda yra okupacinė valstybė, todėl ji turėjo atlyginti ne tik tuos nuostolius ir žalą, tiesiogiai priskirtinus jos pajėgoms, bet ir trečiųjų šalių padarytus nuostolius ir žalą, nes Uganda, kaip okupacinė valdžia, turėjo pareigą laikytis įstatymų ir tvarka ir saugoti vietos gyventojus bei gamtos išteklius (Greenwood, 2022, p. 1852-1853). Valstybės suverenitetas reiškia jos atsakomybę, o pagrindinė atsakomybė už žmonių apsaugą tenka pačiai valstybei. Nors šis TTT sprendimas yra kritikuojamas teisės doktrinos, šio darbo autorius sutinka su minėtu sprendimu. Kodėl?

Pirma, ši TTT byla rodo, kad šiurkščiai pažeidus tarptautinius įsipareigojimus, nesvarbu, ar tai būtų valstybės suverenitetas, ar žmogaus teisės, valstybės bus baudžiamos pagal atitinkamus tarptautinės teisės reikalavimus už *erga omnes* pažeidimus. Todėl šis atvejis turėtų paskatinti valstybes susimąstyti, kad vis dėlto tam tikrais atvejais verta ieškoti taikaus ginčytinų ir opių klausimų sprendimo bei gerai pagalvoti, ar tikrai būtina naudoti smurtinius veiksmus, jei jie sukelia tokias rimtas pasekmes.

Antra, šiuo atveju TTT sprendimas patvirtina *erga omnes* įsipareigojimų svarbą, kuri pasireiškia tuo, kad šalys turi vadovautis tarptautine teise, gerbti ne tik kitus tarptautinius subjektus, bet ir skirti deramą dėmesį žmogaus teisėms. Kadangi *Jurisdikcinių imunitetų (Vokietija prieš Italiją)* bylos metu į žmogaus teises nebuvo atsižvelgta, o tai reiškia, kad buvo apribotas *erga omnes* poveikis, kuriuo pasinaudojant galima reikalauti, pavyzdžiui, materialiosios atsakomybės iš subjekto, pažeidusio tarptautinę teisę, tai *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Uganda)* byla kaip tik parodo, kad visuotinių įsipareigojimų privalo laikytis visos valstybės ir negali būti situacijų, kai niekas nebus laikomas atsakingas už rimtą ir šiurkštų principų ar pamatinių idėjų, kurios yra ypač svarbios ir turi būti saugomos visos pasaulio bendruomenės, pažeidimus.

Kaip tik kalbant apie tokius atvejus, TTT jurisprudencijoje tais klausimais pasitaiko aršiausiai kritikuojamų bylų. *Jurisdikcinių imunitetų (Vokietija prieš Italiją)* byla yra priešaringai vertinama teisinėje doktrinoje, ir, šio darbo autoriaus nuomone, yra savotiškas nesėkmingas pavyzdys tarptautinėje teisėje kovojant dėl žmogaus teisės gerbimo. Joje Teismas nurodė, kad sunku matyti, jog tarptautinėje teisėje yra taisyklė, reikalaujanti mokėti visą kompensaciją kiekvienai atskirai aukai, nes tai tarptautinė valstybių bendruomenė pripažįsta kaip taisyklę, nuo kurios neleidžiama nukrypti (*Jurisdikciniai imunitetai (Vokietija prieš Italiją)*, 2012). Kaip jau buvo minėta pirmiau

šiam darbe ir yra pabrėžiama Linderfalk, nors Vokietija ėmėsi kelių žingsnių, kad užtikrintų Antrojo pasaulinio karo metu nacių persekiojamų aukų žalos kompensavimą, ji į savo nacionalines kompensavimo schemas neįtraukė daugumos Italijos suinteresuotų asmenų pretenzijų dėl to, kad karo belaisviai neturėjo teisės į kompensaciją už priverstinį darbą (Linderfalk, 2020, p. 904). Taigi TTT galbūt ir galėtų išnagrinėti tam tikras kompensavimo schemas, sudarytus susitarimus, bet, sprendžiant dėl specifinio bylos konteksto, yra abejotina, kad po tiek metų būtų galima pasiekti materialiajai atsakomybei keliamus tikslus. Nėra žinoma dėl tikrų TTT motyvų, paskatinusių jį priimti sprendimą nenagrinėti tokių klausimų, taigi galima tik tai spekuliuoti, kodėl buvo nutarta žengti būtent tokiu keliu. Kaip pažymi Echeverria, *Jurisdikcinių imunitetų (Vokietija prieš Italiją)* byloje Teismo sprendimas, atskiriantis aukų teisę kreiptis į teismą klausimą nuo valstybių teisės (ar pareigos) prisidengti suvereniteto imunitetu, atrodo dirbtinis, nes priešingai, tarp jų yra aiškus ryšys (Echeverria, 2017, p. 349-350).

Galbūt dėl bylos specifikos TTT surado būdą, kaip išvengti tokio sprendimo priėmimo, kuris galėtų sukelti neprognozuojamus padarinius. Kaip jau yra išaiškinta, šalys ir pats Teismas teismo proceso metu naudojami paties Teismo suformuota jurisprudencija, taigi šiuo atveju tai gali būti savotiškas bandymas iš dviejų blygių pasirinkti mažiausią. Kaip savo straipsnyje nurodo Liu, TTT galiausiai pasirinko metodą, kurio dėka išvengė, bet neišsprendė problemos, tam pasitelkdamas materialinės ir procedūrinės teisės atskyrimą, tačiau tai tuo pačiu metu parodo pastangas priartėti prie interesų konflikto (Liu, 2022, p. 660-661). Tačiau Liu nuomone, bendros principų hierarchijos nebuvimas netrukdo teisėjams tam tikrais atvejais priimti atitinkamų sprendimų (Liu, 2022, p. 660-661). Be to, TTK Straipsnių projektas dėl valstybės atsakomybės nustato, kad kai pažeidžiamas *erga omnes* įsipareigojimas, valstybės išimties tvarka turi teisę remtis kitos valstybės atsakomybe ir reikalauti atlyginti žalą „nukentėjusios valstybės arba pažeistos prievolės gavėjų interesais“, taigi konstatuojama, kad trečioji valstybė gali reikalauti žalos atlyginimo nukentėjusios valstybės vardu (Odiar Contreras-Garduno, 2018, p. 60).

Minėti atvejai rodo kai kuriuos neatitikimus, atsiradusius dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo *erga omnes* aiškinimų. Doktrinoje yra teigiama, kad tam tikri ginkluotųjų pajėgų veiksmai, antai kaip tarptautiniai nusikaltimai, vis tiek turėtų pateisinti imuniteto išimtį (Franchini, 2020, p. 35). Autorius yra linkęs pritarti doktrinoje esančiai nuomonei, kad niekas negali pateisinti *erga omnes* įsipareigojimų pažeidimo išimties. Pasaulio bendruomenė sukūrė tam tikras pamatines idėjas, kurios jai yra ypač svarbios ir tai buvo gana ilgas kelias, kurio metu ji patyrė daug sunkumų ir pralaimėjimų. Šioms

idėjoms užtikrinti buvo skirta per daug pastangų, kad būtų galima tiesiog apeiti šią problemą ir bent dar kartą nepabandyti pabrėžti pasaulio bendruomenės nuveikto darbo svarbos. Šio darbo autoriaus nuomone, tokiu atveju, jei atsirastų noras rasti pusiausvyrą tarp dviejų ar daugiau principų panašaus ginčo atveju, nereikėtų visiškai atsisakyti svarstyti šios problemos, remiantis tam tikrais apribojimais, nes galu gale vis tiek pirmenybė teikiama vienai idėjai, paaukojant kitą. Kalbant labai atsargiai, būtų galima, pavyzdžiui, šiek tiek nepaisyti valstybės suvereniteto, siekiant praplėsti tarptautinės teisės jurisprudenciją žmogaus teisių srityje. Pusiausvyra šiuo atveju galėtų būti vadinama žalos padarymas vienam imperatyvui dėl siekio apsaugoti kitą, labiau pažeidžiamą. Taigi, jokių būdu lankstumas nėra sveikintinas, kalbant apie atsisakymą svarstyti žmogaus teisių pažeidimų kompensavimo problemą. Taip, viena vertus, gali būti sukurtas labai pavojingas precedentas ir hipotetiškai galimos situacijos, kai valstybės užplūs Tarptautinį Teisingumo Teismą su pretenzijomis dėl gana seniai įvykusių įvykių. Bet, kita vertus, čia kyla klausimas – ar kuri nors valstybė turėtų pakankamai priemonių ir galimybių pateikti kitos valstybės, prieš kurį laiką neva pažeidusios tarptautinės teisės normas, kaltės įrodymus? Kaip aprašyta anksčiau, naujausioje TTT jurisprudencijoje yra tam tikrų spragų ir dviprasmybių, dėl kurių gali būti sunku siekti norimos žalos atlyginimo.

Kalbant apie *erga omnes* kaip aplinkybę, turinčią įtakos atsakomybės apimčiai, būtų teisinga pažymėti, kad naujausioje Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje ji ir toliau atliks svarbų vaidmenį nustatant valstybių materialiosios atsakomybės apimtį. Pavyzdžiui, *Konvencijos dėl genocido nusikaltimo prevencijos ir baudimo už jį taikymo (Kroatija prieš Serbiją)* byla, kurioje Teismas atmetė šalių ieškinius dėl įrodymų stokos, ne tik parodo *erga omnes* išipareigojimų vertinimo problematiką, bet kartu nurodo ir tokio tarptautinės teisės principo ryšį su galimybe įrodyti jo pažeidimą. Todėl būtų logiška šią temą toliau plėtoti kitame skyriuje, kuriame bus nagrinėjama šalių pateiktų įrodymų įtaka materialinės atsakomybės apimčiai ir kaip šių įrodymų vertinimo metodika Tarptautiniame Teisingumo Teisme gali paveikti valstybių materialiąją atsakomybę.

3.3 Įrodymų bei jų vertinimo metodikos įtaka materialiajai atsakomybei

Valstybės atsakomybės apimčiai turi įtakos ir valstybių galimybės įrodyti savo argumentų pagrįstumą dėl tam tikrų faktų egzistavimo. Čia situacija pasirodo dviprasmiška: viskas priklauso arba nuo TTT ir ginčo šalių veiksmų atskirai, arba nuo jų sąveikos sprendžiant konfliktą.

Pirmuoju atveju atsakomybės dydžiui įtakos turi proceso dalyvių pastangos – kokius įrodymus pateikia konfliktinės situacijos šalys, kokius metodus ir būdus Teismas pasirenka tam, kad efektyviai įvertinti tam tikrą reiškinį. Pavyzdžiui, minėtus teiginius galėtų pagrįsti TTT sprendimas *Tam tikros veiklos, kurią Nikaragva vykdo pasienio zonoje (Kosta Rika prieš Nikaragvą)* byloje. Verta papasakoti apie šios bylos faktines aplinkybes. Ji buvo priimta po 2015 metų Kosta Rikai palankaus sprendimo, kuriame Tarptautinis Teisingumo Teismas nusprendė, kad Nikaragva pažeidė Kosta Rikos teritorinį suverenitetą ir turėjo sumokėti kompensaciją už patirtus nuostolius, įskaitant tarpvalstybinę žalą aplinkai. Taigi, šioje byloje yra paskelbta atskiroji teisėjo Donoghue nuomonė, kurioje teisėjas atkreipė dėmesį į Nikaragvos teiginius, jog „memoriale dėl šlapžemės atkūrimo ir dirvožemio pakeitimo nėra jokių nuorodų, kad Kosta Rika ketintų atlikti tolesnius atkūrimo darbus“ ir Kosta Rika galėjo paneigti šiuos teiginius, bet to nepadarė (Teisėjo Donoghue atskiroji nuomonė, 2018, p. 84). Kaip galima pamatyti, šalių noras ir gebėjimai įtikinti Teismą, kad būtent jie yra teisūs, daro įtakos Teismo sprendimui dėl materialiosios atsakomybės apimtys. Tą teiginį taip pat pagrindžia ir TTT sprendimas *Įtariamų suverenių teisių ir jūrų erdvių pažeidimų Karibų jūroje (Nikaragva prieš Kolumbiją)* byloje. Joje buvo nagrinėjami įtariamai suverenių teisių į jūrų erdves Karibų jūroje pažeidimai. Nikaragva iškėlė bylą prieš Kolumbiją dėl Kolumbijos kišimosi į Nikaragvos išskirtinėje ekonominėje zonoje (toliau – ir IEZ) plaukiojančių laivų, plaukiojančių su Nikaragvos vėliava arba turinčių Nikaragvos licencijas, žvejybos ir mokslinių jūrų tyrimų veiklą. Kalbant apie tai, kodėl ši byla aktuali būtent šiai temos daliai, verta pažymėti, kad ji parodo šalies galimybes padaryti įtaką materialiosios atsakomybės apimčiai įrodymų dėka. Vienos iš bylos aktualių aspektų buvo tai, kad joje buvo gautas Nikaragvos prašymas įpareigoti Kolumbiją sumokėti kompensaciją, tačiau Teismas nusprendė, kad vykstant procesui Nikaragva nepateikė įrodymų, patvirtinančių, kad su Nikaragvos vėliava plaukiojantys ar Nikaragvos licenciją turintys laivai arba jų žvejai patyrė materialinę žalą arba jiems buvo užkirstas kelias žvejoti dėl Kolumbijos karinio jūrų laivyno fregatos veiksmų Nikaragvos IEZ, todėl Nikaragvos prašymas dėl

kompensacijos buvo atmetas (Įtariamai suverenių teisių ir jūrų erdvių pažeidimai Karibų jūroje (Nikaragva prieš Kolumbiją), 2022).

Antruoju atveju viskas priklauso nuo to, kiek teismas yra pasirengęs išklausti šalis tam tikrais klausimais, kiek gali įsigilinti į bylos esmę, kiek šalims pavyko įtikinti teismą skirti laiko klausimo dalykui. Kalbant apie *Ahmadou Sadio Diallo* byla, Echeverria pastebi, kad Teismas atmetė kaip nepagrįstą Gvinėjos reikalavimą atlyginti materialinę žalą – dėl įrodymų trūkumo arba dėl to, kad jis peržengė proceso taikymo sritį (Echeverria, 2017, p. 125). Teismo teigimu, Gvinėja taip pat neįrodė konkrečių nuostolių, kad galima būtų įsitikinti, jog neteisėtas KDR elgesys sukėlė tam tikrą materialinę žalą (Echeverria, 2017, p. 125).

Kalbant apie Teismo gebėjimus įsiliesti į bylos nagrinėjimą ir suprasti šalių teikiamus argumentus, vertinga būtų paskaityti teisėjo Salam deklaraciją, kuri buvo paskelbta *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Uganda)* byloje. Joje teisėjas nurodo, kad, nors ir atsargiai tai pažymi, Teismas nepakankamai atsižvelgia į tai, kad konfliktas, nagrinėjamas toje byloje, įvyko prieš kelis dešimtmečius, o tai apsunkino atitinkamų oficialių dokumentų prieinamumą; kad įrodymai galėjo būti sunaikinti dėl karo ar praėjusio didelio laiko tarpo; kad KDR galėjo trūkti reikiamų išteklių tyrimams savo teritorijoje atlikti; ir kad žemas daugumos aukų išsilavinimo lygis ir ypač administracinis šalies kontekstas neleido veiksmingai apskaityti visos patirtos žalos (Teisėjo Salam deklaracija, 2022, p. 3). Taip pat Teismas, vertindamas KDR pateiktus įrodymus, buvo per griežtas, išryškindamas KDR pateiktų įrodymų trūkumus, realiai neatsižvelgdamas į bylos kontekstą (Teisėjo Salam deklaracija, 2022, p. 3).

Tuo problema šioje byloje nesibaigia. Pavyzdžiui, Ollino nurodo, kad *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Uganda)* byla parodo TTT nesugebėjimą iš esmės laikytis principo, jog priežastinis ryšys gali priklausyti nuo pirminių taisyklių taikymo, visame sprendime sukelia tam tikrų dviprasmybių ir prieštaravimų (Ollino, 2022, p. 23). Nors Teismas formaliai pripažįsta šį principą, iš tikrųjų jis niekada netaikomas, o įvedama koncepcija, pagrįsta faktinėmis aplinkybėmis, kad tam tikri tarptautinės teisės pažeidimai buvo padaryti okupuotoje teritorinėje teritorijoje (Ollino, 2022, p. 23). Ollino tikina, kad problema ta, jog šiuo požiūriu neteisingai suprantamas Ugandos atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus, padarytus okupuotoje teritorijoje, pobūdis, paverčiant ją, nors ir netiesiogine, valstybės atsakomybės forma (Ollino, 2022, p. 23). Kadangi šiame darbe jau buvo pristatytas autoriaus požiūris į šia bylą, pakartotinai ji tuo pačiu aspektu nebus nagrinėjama.

Laikas ir bylos kontekstas yra neatsiejamai susiję su įrodymų baze, tačiau galiausiai gali turėti įtakos ir valstybės materialiosios atsakomybės dydžiui. Nors tai netiesiogiai susiję su ginčo šalių konkurencija paneigiant ar įrodant tam tikrus faktus, tai vis tiek gali pretenduoti į tam tikrą nepriklausomybę. Bylos nagrinėjimo metu ginčo objektas gali sumažėti arba padidėti, o gal net išnykti. Ar tą nerodo, pavyzdžiui, TTT sprendimas *Jurisdikcinių imunitetų (Vokietija prieš Italiją)* byloje? Galų gale, klausimas šiuo atveju buvo susijęs su tuo, kas įvyko per Antrąją pasaulinį karą.

Tarptautinio Teisingumo Teismo nenuoseklumas pasirenkant žalos atlyginimo nustatymo būdą ir tam reikalingas priemones gali reikšmingai paveikti vienos ginčo šalies materialiosios atsakomybės dydį kitos atžvilgiu. Kaip minėta pirmiau, atsakomybė gali būti dirbtinai ir natūraliai apribota ar išplėsta. Pavyzdžiui, atsižvelgiant į atsakomybės už žalą aplinkai taikymo gairių nebuvimą, TTT gali parengti savo tokios žalos nustatymo metodiką, atsakingą už žalos apskaičiavimą ir kompensavimo būdus.

Iš to, kas išdėstyta pirmiau, galima padaryti tam tikrus apibendrinimus. Valstybių materialiosios atsakomybės apimčiai gali daryti įtakos labai įvairūs pačiam Teismui pateikti įrodymai – jų pobūdis, kokybė, kiekis, ryšys vienas su kitu. Taip pat įrodytos valstybės materialiosios atsakomybės dydis tiesiogiai priklauso nuo to, kokius būdus ir priemones pasirenka nukentėjusi valstybė, norėdama įrodyti tam tikrų faktų tikrumą. Savo ruožtu nemažą vaidmenį čia atlieka neteisėtą veiksmą padariusios valstybės gebėjimas ir noras pateikti kontrargumentus, kurių dėka galima sumenkinti arba visiškai panaikinti savo materialiąją atsakomybę. Be to, valstybės atsakomybės už neteisėtus veiksmus apimtį gali netiesiogiai paveikti Tarptautinio Teisingumo Teismo naudojami instrumentai priimdami atitinkamus sprendimus. Kaip parodė restitucijos atvejis, šalių pasirinkta ir teismo galutinai patvirtinta pageidaujama atsakomybės forma gali apriboti priemones ir būdus, kurie gali būti pasirenkami aptariamam tikslui pasiekti. Taip pat ginčo šalių pasirinkimas dėl tam tikrų įrodymų turi įtakos TTT padarytos žalos vertinimo metodikai, kai jis nustato atsakomybės dydį tarptautinę teisę pažeidusios valstybės atžvilgiu. Atitinkamai, būtų logiška ir toliau analizuoti šią temą, nagrinėjant klausimą dėl padarytos žalos įvertinimo ir tam reikalingos metodikos įtakos atsakomybės dydžiui.

3.4 Žalos apskaičiavimo metodų ir būdų įtaka atsakomybės dydžiui

Galutinis padarytos žalos įvertinimas gali skirtis nuo hipotetiškai įmanomo. Priežastys gali būti labai įvairios. Pavyzdžiui, tam tikros žalos egzistavimo faktui įrodyti Teismo gali būti dirbtinai nuleista įrodinėjimo kartelė. Tai nėra visiškai teisinga, nes tam tikros rūšies tarptautiniai pažeidimai, pavyzdžiui, žalos aplinkai darymas, genocido prevencijos taisyklių pažeidimas, reikalauja ypatingo dėmesio. Iš to išplaukia, kad tokiu atveju, siekiant užtikrinti, kad būtų laikomasi normų, saugančių visų pripažįstamas principus ir pamatines idėjas, turi būti neįžymiai pažeistas proporcingumo principas, o atitinkamos atsakomybės apimtis gali būti pervertinta.

Atsakomybės dydžiui svarbus vaidmuo tenka kiekybiniam žalos įvertinimui. Taigi, nors pats materialinės žalos faktas dar negali būti atsakomybės sąlyga, valstybės atsakomybės dydis grindžiamas padarytos žalos dydžio matavimu. Tačiau, *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Ugandą)* bylos sprendime dėl žalos atlyginimo Teismas nepagrindė jokiais teisiniais kriterijais ar tarptautine taisykle pagrįsto sprendimo taikyti konkretų Ugandos mokėjimo būdą, o Teismo jurisprudencijoje nėra panašių precedentų (Mageste, Campos, 2022, p. 57). Nors Uganda prašė įvertinti jos ekonominį pajėgumą nustatant mokėtinos kompensacijos dydį, ji neprašė konkretaus mokėjimo termino, atsižvelgdama į jos ekonominį pajėgumą, todėl sprendimas gali būti vertinamas kaip *non ultra petita* principo pažeidimas (Mageste, Campos, 2022, p. 57). Kaip vėl galima pamatyti, tam tikra Teismo taikoma ir šalies neprašyta žalos atlyginimo priemonė galėtų apriboti visiško atlyginimo principą ir nustatyti kitokią, nei numanomą, materialiosios atsakomybės apimtį.

Tarptautinėje teisėje pamažu yra pripažįstama, kad visiško žalos atlyginimo principas gali būti tam tikrai atvejais ribojamas. Torres nuomone, Teismui taikant „visiško žalos atlyginimo“ principą lydėjo vis daugiau sunkumų, kurie gali kilti, kai toks principas bus taikomas praktiškai (Torres, 2021, p. 202). Tačiau ginčai, susiję su tikslu žalos įvertinimu, nesutrukdė Teismui sukonstruoti galutinio žalos atlyginimo modelio ar atsisakyti teisinių principų, kuriais grindžiamas „visiškas žalos atlyginimas“ (Torres, 2021, p. 202). Verta iš karto pažymėti, kad tai yra ypatingi atvejai ir jie priklauso nuo bylos specifikos. Kaip teigia Paporinskis, yra akivaizdu, kad kompensacija negali būti be jokių apribojimų, nes vis tiek yra tam tikrų aplinkybių, galinčių paveikti materialiosios atsakomybės apimtį: įvairios priežastinio ryšio interpretacijos gali paneigti ieškinių pobūdį arba sumažinti skiriamą kompensaciją; vertinimo metodų pasirinkimas ir taikymas yra labai svarbūs praktikoje; (sunki) ekonominė padėtis gali tapti netiesiogiai svarbi

skaičiuojant nuostolius; o ginčo šalys gali ginčyti sprendimus dėl kompensacijos, prašant taikyti mokėjimų peržiūros ir atidėjimo mechanizmus (Paparinskis, 2020b, p. 1250-1251).

Galutinis padarytos žalos įvertinimas ir pasirinktas metodas jai nustatyti turi įtakos atsakomybei tiek, kiek ji laikoma proporcinga padarytai žalai. Atitinkamai, kai kurie konkretūs metodai bus naudojami apskaičiuojant būtent tam žalos rūšis, o kiti bus naudojami kitiems. Tai reiškia, kad valstybės atsakomybės apimčiai svarbus kokybinis ir kiekybinis vertinimas, kurių bendras taikymas turi įtakos. Taigi reikia pereiti prie atvejų, kai žalos atlyginimas pats savaime ir Teismo pasirinkta žalos apskaičiavimo metodika susiduria su tam tikros valstybės galimybėmis tenkinti prievolę visiškai atlyginti žalą.

3.5 Valstybių finansinės galimybės prisiimti materialiąją atsakomybę

Teoriškai būtų idealu, jei visais tais teisės pažeidimo atvejais, kurių pasekmės būtų tikslinga šalinti materialiuoju būdu, valstybė visada turėtų pakankamai lėšų visiškai kompensuoti padarytą žalą. Deja, praktiškai taip toli gražu nėra. Kartais nutinka taip, kad TTT turi įvertinti valstybės mokumą ir jos galimybes užtikrinti visiško žalos atlyginimo principą tarptautinės teisės pažeidimo atveju. Čia teismas gali būti natūraliai ar dirbtinai suklaidintas atsižvelgiant į neteisėtus veiksmus padariusios valstybės finansines galimybes įvykdyti įpareigojimą visiškai atlyginti padarytą žalą. Natūralu, kad dėl kokių nors priežasčių kai kurių įrodymų Teismui pateikti iš viso negalima – jie negali būti gauti dėl valstybės nesugebėjimo kontroliuoti tam tikros savo teritorijos dalies, taip pat ir dėl to, kad savo teritorijos administravimas nėra aukštos kokybės.

Tačiau yra ir problema, kad valstybė gali piktnaudžiauti teise į visišką nuostolių atlyginimą. Kadangi iš nukentėjusios valstybės yra tikimasi adekvataus elgesio ir jos reikalavimas turi būti proporcingas esamam nusikaltimui, Tarptautiniame Teisingumo Teisme jai suteikiama tam tikra veiksmų laisvė, kuria naudojantis galima sąmoningai padidinti atsakovo atsakomybę nukentėjusiosios valstybės naudai, kad pastaroji praturtėtų.

Taigi, valstybės materialiosios atsakomybės apimtis gali priklausyti nuo valstybės gebėjimo vykdyti savo įsipareigojimus pašalinti padarytą žalą. Tai ypač akivaizdu tokiu atveju kaip *Ginkluotos veiklos Kongo teritorijoje (KDR prieš Uganda)* byloje. Problema, su kuria šioje situacijoje susidūrė TTT, buvo panaši į tą, kuri iškyla po daugumos didelių ginkluotų konfliktų, būtent, kaip suderinti visiško žalos atlyginimo principą, ir pavojų, kad kompensacijos suma gali pakenkti valstybei atsakovei (Greenwood, 2022, p. 1852). TTT kaip pagalbine medžiaga vadovavosi tarptautinio tribunolo išaiškinimais ir priminė,

kad, nustatant kompensacijos dydį, reikia atsižvelgti į atsakingai valstybei tenkančią finansinę naštą, atsižvelgiant į jos ekonominę būklę, ypač jei kyla abejonų dėl valstybės gebėjimo mokėti reparacijas nepakenkiant savo gebėjimui patenkinti pagrindinius žmonių poreikius (Ginkluota veikla Kongo teritorijoje (KDR prieš Uganda), 2022). Teismas įsitikinęs, kad Uganda negali sumokėti visą priteistą sumą ir mokėjimo sąlygas, todėl Teismui nereikia nagrinėti klausimo, ar nustatant kompensacijos dydį reikia atsižvelgti į atsakingai valstybei tenkančią finansinę naštą, atsižvelgiant į jos ekonominę būklę (Ginkluota veikla Kongo teritorijoje (KDR prieš Uganda), 2022).

Kas yra įdomu, Teismas, aiškinant Ugandos finansines galimybes visiškai atlyginti žalą KDR atžvilgiu, 110 punkte referavo į 407 sprendimo punktą, o 407 punkto atveju viskas buvo atvirkščiai. Iš pačių punktų turinio bei tokio aiškinimo būdo negalima išsiaiškinti tikrosios Teismo valios šiuo klausimu. Kaip savo straipsnyje nurodo Mageste ir Campos, šiame sprendime TTT galėjo žengti lemiamą žingsnį siekiant pripažinti kompensacijos prievolės ribojimą, tačiau visgi nusprendė nepriimti aiškios pozicijos šiuo klausimu (Mageste, Campos, 2022, p. 46-47). Mokslininkai taip pat pažymėjo, kad šiame sprendime TTT išanalizavo Ugandos finansinį pajėgumą ne kaip elementą, į kurį reikia atsižvelgti nustatant bet kokios kompensacijos dydį, o kaip klausimą, į kurį reikia atsižvelgti nustatant mokėtiną sumą (Mageste, Campos, 2022, p. 55). Konkrečių mokėjimo sąlygų nustatymas buvo laikomas alternatyva Ugandos ekonominių pajėgumų įvertinimui nustatant mokėtiną kompensacijos dydį (Mageste, Campos, 2022, p. 55). Galima teigti, kad konkretus mokėjimo terminas, atsižvelgiant į atsakingos valstybės ekonominį pajėgumą, galėtų turėti tokį pat poveikį kaip mokėtiną kompensacijos dydžio apribojimas, leidžiant neišsivysčiusiai valstybei įvykdyti savo įsipareigojimą atlyginti žalą (Mageste, Campos, 2022, p. 55). Kaip buvo pažymėta pirmiau, Teismo pasirinkti žalos apskaičiavimo ir atlyginimo metodai gali turėti esminės reikšmės valstybės materialiosios atsakomybės apimčiai.

Galbūt galima teigti, kad šis Teismo sprendimas tapo savotiška galimybe, kuria remiantis valstybės ateityje gali siekti sumažinti savo materialiąją atsakomybę tam tikrų pažeidimų atvejais. Iš to seka, kad TTT dėka buvo išplėta valstybės teisė į išlikimą. Jo svarbą yra pabrėžiama ir teisinėje doktrinoje (Paparinskis, 2020b, p. 1276). Kaip pabrėžia Paparinskis, šalia pirmiau paminėto principo turi nuolat egzistuoti kitoks principas – sąžiningumas, vis labiau prasiskverbiantis į teisinius valstybės atsakomybės įgyvendinimo mechanizmus (Paparinskis, 2020b, p. 1276). Nors kalbant apie pirmiau minėtą Teismo sprendimą galima pažymėti, kad jame pritaikytas valstybės finansinių galimybių padengti atsiradusią žalą aspektas yra tik tai vienas iš bylų klausimų, tikėtina,

kad ateityje, sprendžiant tokio pobūdžio bylas, TTT minėtą faktorių galės pritaikyti kaip taisyklę.

Apibendrinant, tenka pripažinti, kad šalia *erga omnes* įsipareigojimų atsiranda dar viena išimtis iš visiško žalos atlyginimo principo. Kaip ir *erga omnes* atveju, kai teismas turėjo balansuoti tarp valstybės ir individualių asmenų interesų, taip ir čia TTT turėjo rinktis tarp dviejų koncepcijų – valstybės finansų sistemos stabilumo ir privalomo tarptautinių teisių normų įgyvendinimo.

Lieka aptarti dar viena aspektą, kuris gali apriboti valstybių materialiosios atsakomybės apimtį – ginčo šalių galimybę sudaryti susitarimą.

3.6 Ginčo šalių susitarimo įtaka materialiajai atsakomybei

Kaip aptarta aukščiau, Tarptautinis Teisingumo Teismas yra puiki galimybė taikiai pasiekti *status quo*. Nors Teismas bylos nagrinėjimo metu nustato atsakomybės apimtį, kurį prisiims tarptautines normas pažeidusi valstybė, ginčo šalys turi galimybę nustatyti tokį pat atsakomybės dydį viena kitos atžvilgiu. Taip pat kartais atsitinka ir taip, kad kai kurios Teismo išnagrinėtos bylos, greičiausiai, galėjo tapti savotiškais prielaidomis atsirasti toms byloms, kurios yra nagrinėjamos šiame darbe. Ankstesnėje Teismo praktikoje galima rasti pavyzdžių, kai TTT bandė sutaisyti ginčo šalis, tačiau nieko neišėjo, o vėliau būtent dėl jų naujausioje jurisprudencijoje atsirado bylų, kuriose sprendžiami valstybių materialiosios atsakomybės klausimai.⁷ Kaip teigia Odier Contreras-Garduno, valstybės tradiciškai tarpusavyje nusprendžia, kokia suma yra „pagrįsta“, ir yra skatinamos susitarti dėl mokėtinos kompensacijos dydžio, paprastai per šešis mėnesius (Ocier Contreras-Garduno, 2018, p. 46). Taikos sutarties sudarymas materialiąją atsakomybę gali paversti nematerialiaja, nes pagal susitarimus šalys viena kitai gali atleisti tam tikrus pažeidimus ir sumažinti materialiosios atsakomybės apimtį.

Taigi galima teigti, kad ši aplinkybė taip pat yra viena iš tų aplinkybių, galinčių turėti įtakos atsakomybės dydžiui. Jis gali būti sureguliuotas abipusiu šalių noru arba, nepasiekus susitarimo, nustatytas Tarptautinio Teismo sprendimu ir tada visiškai atitikti padarytą neteisėtą veiksmą. Šiuo atveju *Ahmadou Sadio Diallo* byla būtų puikus pavyzdys. Šioje byloje paskelbtoje teisėjo Greenwood deklaracijoje pažymima, kad

---

⁷ Kadangi tokios bylos negalėjo patekti į šio darbo analizę dėl jų senumo, tai plačiau apie juos žr. *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005*, p. 168, 260 ir 261 punktai, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf>; *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 2010*, p. 639, 164 ir 165 punktai, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/103/103-20101130-JUD-01-00-EN.pdf>.

Šalims nepavykus susitarti dėl kompensacijos dydžio, Gvinėja siekė prisiteisti iš viso daugiau nei 11,5 mln. JAV dolerių, tačiau TTT įpareigojo KDR sumokėti 95 000 JAV dolerių, tai yra sumą, kuri sudaro mažiau nei vieną procentą to reikalavimo (Teisėjo Greenwood deklaracija, 2012, p. 1). Taigi šis pavyzdys iliustruoja, kad tam tikra erdvė ir derybų galimybė suteikia šalims galimybę nustatyti atsakomybės dydį viena kitos atžvilgiu arba visiškai jos atsisakyti, jei pavyksta pasiekti kažkokį konkretų susitarimą.

Akivaizdu, kad pažeidžiant *erga omnes* įsipareigojimus, šalims yra sunkiau pasiekti kažkokį susitarimą nesinaudojant trečiosios šalies pagalba. Todėl ir tikėtina, kad toks ginčas greičiausiai atsidurs Tarptautiniame Teisingumo Teisme, bet, deja, pirmiau nurodyta jurisprudencija negali nuspėti Teismo elgesio sprendžiant dėl tokio ginčo esmės bei materialiosios atsakomybės apimties šiuo atveju.

Atsižvelgiant į šiame skyriuje pateiktus teiginius dėl ginčo šalių galimybės apsispręsti dėl materialiosios atsakomybės apimties, išryškėja dvejopos tendencijos: arba valstybės gali nesusitarti ir viena iš kitos reikalauti pernelyg didelės žalos atlyginimo ir tada Tarptautinis Teisingumo Teismas turės nuspręsti, kiek materialiosios atsakomybės apimtis atitinka pažeidimo pobūdį ir mastą, arba Teismas gali nevysiškai atsižvelgti į nukentėjusios valstybės norus ir reikalavimus, taip pat priešingos valstybės kontrargumentus ir spręsti dėl atsakomybės dydžio remiantis tiesiog teisingumo principu bei savo ankstesne praktika šiuo klausimu.

IŠVADOS

1. Naujausia Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencija rodo, kad materialiosios atsakomybės raidos tendencijoje atsirado teigiamų pokyčių: vis labiau atsiskleidžia valstybių materialiosios atsakomybės institutas, plečiasi restitucijos, reparacijų ir kompensacijų taikymo praktika, formuojamos ir įtvirtinamos taisyklės, aktualios tiksliai valstybių materialiosios atsakomybės nustatymui. Ši koncepcija, nors ir su tam tikromis išlygomis, vystosi, nors tos raidos eigoje Tarptautinis Teisingumo Teismas yra kritikuojamas dėl klaidų, padarytų taikant materialiąją atsakomybę valstybių atžvilgiu.

2. Išanalizavus Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudenciją, suformuotą 2012–2022 m. laikotarpiu, tampa aišku, kad kai kurioms valstybių materialiosios atsakomybės formoms teikiama akivaizdi pirmenybė, o kitų atžvilgiu galima konstatuoti tam tikrą stagnaciją – Tarptautinis Teisingumo Teismas yra linkęs restituciją taikyti mažiau ją palyginus su kompensacija. Tai yra ne vienintelė problema, pasireišianti įgyvendinant materialiąją atsakomybę valstybių atžvilgiu. Reikia pažymėti, kad probleminiais reparacijų, restitucijos ir kompensacijos įgyvendinimo aspektais gali būti laikomi kompensacijos priskyrimas valstybei arba individualiems asmenims, šalių teikiamų įrodymų ir TTT įrodymų vertinimo metodikos, žalos atlyginimo apskaičiavimo problematika bei TTT bandymai skatinti šalis pradėti bendradarbiauti. Šių aspektų dėka galima išvelgti problemines vietas Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje jam įgyvendinant valstybių materialiąją atsakomybę.

3. Išnagrinėjus naujausią Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudenciją, galima išskirti aplinkybes, turinčias esminės reikšmės valstybių materialiosios atsakomybės apimčiai. Daugeliu atvejų valstybės atsakomybės dydžiui įtakos gali turėti *erga omnes* įsipareigojimų santykis su kitais tarptautinės teisės principais, šalių pateikti įrodymai bei jų vertinimo metodika, žalos apskaičiavimo metodai ir būdai, valstybių finansinės galimybės prisiimti materialiąją atsakomybę. Be to, materialiosios atsakomybės apimtis gali būti nustatoma tarptautinio ginčo šalių susitarimu, nors šalims nepasiekus tokio susitarimo, pirmiau nurodytos atsakomybės apimtys nustatymo ir šiuo klausimu galutinio sprendimo priėmimo našta tenka Tarptautiniam Teisingumo Teismui.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Tarptautinės teisės norminiai aktai ir projektai

Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, UN General Assembly (2006). A/RES/60/147.

Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries (2001). Supplement No. 10, ch. IV(E)(1), UN Doc. A/56/10.

Statute of the International Court of Justice, UN (1946). 59 Stat. 1055, 33 UNTS 993.

Specialioji literatūra

Disertacijos

Charlotin, D. (2020). „*Authorities*” in *International Dispute Settlement: a Data Analysis*. PhD thesis. University of Cambridge.

Echeverria, G. (2017). *The UN Principles and Guidelines on Reparation: is there an Enforceable Right to Reparation for Victims of Human Rights and International Humanitarian Law Violations?* PhD thesis. University of Essex.

Jolley, J. (2017). *Attribution, state responsibility, and the duty to prevent malicious cyber-attacks in international law*. PhD thesis. School of Law, University of Glasgow.

Lekkas, S.-I. (2019). *Duality of responsibility in international law*. PhD thesis. University of Oxford.

Moksliniai straipsniai

Akchurina, A. (2017). O mezhdunarodno-pravovoi otvetstvennosti gosudarstv. *Science Time*, 1(37), 17-22 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-mezhdunarodno-pravovoy-otvetstvennosti-gosudarstv> [žiūrėta 2023 m. balandžio 14 d.].

Cittadino, F. (2019). Science novit curia? Damage evaluation methods and the role of experts in the Costa Rica v Nicaragua case. *QIL QDI*, 57, p. 35-53 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ssrn.com/abstract=3364793> [žiūrėta 2023 m. sausio 17 d.].

- Creutz, K. (2020). Contemporary Challenges to State Responsibility. *State Responsibility in the International Legal Order: A Critical Appraisal*, p. 15-52, doi:10.1017/9781108637367.005
- Devaney, J. (2022). The role of precedent in the jurisprudence of the International Court of Justice: A constructive interpretation. *Leiden Journal of International Law*, 35(3), p. 641-659, doi:10.1017/S092215652200022X
- Franchini, D (2020). State immunity as a tool of foreign policy: the unanswered question of certain Iranian assets. *Virginia Journal of International Law*, 60(2), p. 433-486 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: ISSN 0042-6571 [žiūrėta 2023 m. vasario 2 d.].
- Greenwood, C. (2022). The International Court of Justice and the development of international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, 104(920-921), p. 1840-1855, doi:10.1017/S181638312200100X
- Herman, O. (2020). Beyond the state of play: Establishing a duty of non-State armed groups to provide reparations. *International Review of the Red Cross*, 102(915), p. 1033-1056, doi:10.1017/S1816383121000242
- Lanovoy, V. (2022). Causation in the Law of State Responsibility. *British Yearbook of International Law*, 90, p. 1-110, <https://doi.org/10.1093/bybil/brab008>
- Lanovoy, V. (2020). The Guiding Principles on Shared Responsibility in International Law: Too Much or Too Little? *European Journal of International Law*, 31(4), p. 1235–1247, <https://doi.org/10.1093/ejil/chaa085>
- Lee, J. (2023). Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). *American Journal of International Law*, 117(1), p. 113-121, doi:10.1017/ajil.2022.84
- Lekkas, S.-I. (2022). Personalising Reparations for Atrocities in Inter-state Proceedings: The Armed Activities (DRC v Uganda) Judgment on Reparations and its Legacy. *Legal Studies Research Paper Series*, 19, p. 1-18, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4204857>
- Linderfalk, U. (2020). The legal consequences of jus cogens and the individuation of norms. *Leiden Journal of International Law*, 33(4), p. 893-909, doi:10.1017/S0922156520000357
- Liu, Y. (2022). Proportionality Balancing under General International Law: the Case of Article 25(1)(b) of ARSIWA. *Chinese Journal of International Law*, 21(4), p. 647–700, <https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmac038>

- Mageste, B., Campos C. (2022). War reparations as a financial burden on the responsible State: The Congo v Uganda case. *QIL QDI*, 95, p. 43-58 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.qil-qdi.org/wp-content/uploads/2022/11/04_War-Reparation_MAGESTE_FIN.pdf [žiūrėta 2022 m. gruodžio 25 d.].
- Mayer, B. (2022). The judicial assessment of states' action on climate change mitigation. *Leiden Journal of International Law*, 35(4), p. 801-824, doi:10.1017/S092215652200036X
- Mayer, B. (2017). Less-than-Full Reparation in International Law. *Indian Journal of International Law*, 56(3-4), p. 463-502 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ssrn.com/abstract=2968347> [žiūrėta 2022 m. gruodžio 24 d.].
- Paparinskis, M. (2020a). The Once and Future Law of State Responsibility. *American Journal of International Law*, 114(4), p. 618-626, doi:10.1017/ajil.2020.60
- Paparinskis, M. (2020b). A Case Against Crippling Compensation in International Law of State Responsibility. *The Modern Law Review*, 83(6), p. 1246-1286, <https://doi.org/10.1111/1468-2230.12562>
- Odier Contreras-Garduno, D. (2018). Developments Concerning the Right to Reparation. *Collective Reparations: Tensions and Dilemmas between Collective Reparations with the Individual Right to Receive Reparations*, p. 33-120, doi:10.1017/9781780687469.002
- Ollino, A. (2022). Causality in the law of State responsibility: Considerations on the Congo v Uganda case. *QIL QDI*, 95, p. 5-23 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.qil-qdi.org/wp-content/uploads/2022/09/02_ICJ-War_reparations_OLLINO_FIN.pdf [žiūrėta 2023 m. sausio 12 d.].
- Payne, C. R. (2021). *Jus Post Bellum* and the Evolution of Reparations: Reframing Reparations as Peacebuilding. *Just Peace After Conflict: Jus Post Bellum and the Justice of Peace*, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198823285.003.0007>
- Stoica, V. (2021a). The Case Law of International Courts and Tribunals. *Remedies before the International Court of Justice: A Systemic Analysis*, p. 157-163, doi:10.1017/9781108855006.012
- Stoica, V. (2021b). Restitution in Kind. *Remedies before the International Court of Justice: A Systemic Analysis*, p. 81-107, doi:10.1017/9781108855006.009
- Torres, F. E. (2021). Revisiting the Chorzów Factory Standard of Reparation – Its Relevance in Contemporary International Law and Practice. *Nordic Journal of International Law*, 90(2), p. 190-227, doi: <https://doi.org/10.1163/15718107-bja10023>

Ventura, M. (2023). Introductory Note to Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda) (Reparations Judgment) (International Court of Justice). *International Legal Materials*, 62(3), p. 1-7, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4290747>

Wolfgang, A., Charlotin, D. (2018). The Growing Complexity of the International Court of Justice's Self-Citation Network. *European Journal of International Law*, 29(1), p. 83-112, <https://doi.org/10.1093/ejil/chy002>

Teismų praktika

Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai

Alleged Violations of Sovereign Rights and Maritime Spaces in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Colombia), Judgment [ICJ], [21.04.2022]. I.C.J. Reports 2022.

Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment [ICJ], [09.02.2022]. I.C.J. Reports 2022.

Jadhav (India v. Pakistan), Judgment [ICJ], [17.07.2019]. I.C.J. Reports 2019, p. 418.

Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua), Judgment [ICJ], [02.02.2018]. I.C.J. Reports 2018, p. 15.

Maritime Delimitation in the Caribbean Sea and the Pacific Ocean (Costa Rica v. Nicaragua) and Land Boundary in the Northern Part of Isla Portillos (Costa Rica v. Nicaragua), Judgment [ICJ], [02.02.2018]. I.C.J. Reports 2018, p. 139.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Judgment [ICJ], [03.02.2015]. I.C.J. Reports 2015, p. 3.

Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica), Judgment [ICJ], [16.12.2015]. I.C.J. Reports 2015, p. 665.

Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Judgment [ICJ], [03.02.2012]. I.C.J. Reports 2012, p. 99.

Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo) (Compensation), Judgment [ICJ], [19.06.2012]. I.C.J. Reports 2012, p. 324.

Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjų atskirosios nuomonės

Separate opinion of Judge Bhandari in the Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa

Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica), Judgment [ICJ], [16.12.2015]. I.C.J Reports 2015, p. 665.

Declaration of Judge Greenwood in the Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo) (Compensation), Judgment [ICJ], [19.06.2012]. I.C.J Reports 2012, p. 324.

Declaration of Judge Yusuf in the Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo) (Compensation), Judgment [ICJ], [19.06.2012]. I.C.J Reports 2012, p. 324.

Declaration of Judge Tomka in the Armed activities on the territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment [ICJ], [09.02.2022]. I.C.J. Reports 2022.

Separate opinion of Judge Yusuf Armed activities on the territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment [ICJ], [09.02.2022]. I.C.J. Reports 2022.

Separate opinion of Judge Robinson Armed activities on the territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment [ICJ], [09.02.2022]. I.C.J. Reports 2022.

Declaration of Judge Salam Armed activities on the territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment [ICJ], [09.02.2022]. I.C.J. Reports 2022.

Separate opinion of Judge Cançado Trindade Armed activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua), Judgment [ICJ], [02.02.2018]. I.C.J. Reports 2018, p. 15.

Separate opinion of Judge Donoghue Armed activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua), Judgment [ICJ], [02.02.2018]. I.C.J. Reports 2018, p. 15.

Kiti šaltiniai

The International Court of Justice: Handbook (2019). Netherlands: Registrar of the International Court of Justice [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/documents/handbook-of-the-court-en.pdf>

SANTRAUKA

Valstybių materialiosios atsakomybės klausimai naujausioje Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje

Aleksandr Pokatajev

Šio magistro darbo tikslas – ištirti valstybių materialiosios atsakomybės teorinius ir praktinius įgyvendinimo aspektus naujausioje Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Darbas pradamas nuo valstybių materialiosios atsakomybės koncepcijos ir jos reikšmės tarptautinei teisei apžvalgos. Tada yra nurodoma šiai temai aktualiausia TTT jurisprudencija ir analizuojamos tendencijos, susijusios su Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimų citavimu. Po to šiame darbe nagrinėjama šių tendencijų reikšmė tarptautinės teisės raidai valstybių materialiosios atsakomybės įgyvendinimo rėmuose.

Šiame darbe taip pat siekiama išgryninti probleminius valstybių materialiosios atsakomybės įgyvendinimo klausimus, su kuriais TTT susiduria reparacijų, kompensacijų ir restitucijos bylose 2012-2022 laikotarpiu. Šioje darbo dalyje apžvelgiama reparacijų, kompensacijų ir restitucijos probleminių klausimų reikšmė valstybių materialiosios atsakomybės įgyvendinimui. Galiausiai, šioje dalyje yra vertinami šių atsakomybės įgyvendinimo klausimų keliami iššūkiai ir pasekmės tarptautinės teisės raidai.

Be to, darbo pabaigoje aptariamos aplinkybės, kurios gali daryti įtaką valstybių materialiosios atsakomybės apimčiai. Tam yra išnagrinėjami kai kurie tuo klausimu aktualūs TTT sprendimai, kurių dėka galima išskirti analizuojamas aplinkybes į atskiras teises kategorijas. Taip pat yra paliečiamas šių aplinkybių reikšmės bei įtakos klausimas tarptautinės teisės raidai šioje srityje.

SUMMARY

Issues of Material Responsibility of States in the Latest Jurisprudence of the International Court of Justice

Aleksandr Pokatajev

The aim of this master's thesis is to study the theoretical and practical aspects of the implementation of material responsibility of states in the recent jurisprudence of the International Court of Justice. The work begins with an overview of the concept of material responsibility of states and its significance for international law. Then, the jurisprudence of the ICJ, which is most relevant to this topic, is identified, and the trends related to the citation of the decisions of the International Court of Justice are analyzed. After that, this thesis examines the significance of these trends for the development of international law in relation to states' material responsibility.

This thesis also aims to clarify the problematic issues of the implementation of the material responsibility of states, which the ICJ faces in reparations, compensations, and restitution cases in the 2012-2022 period. This part of the thesis examines the significance of problematic issues of reparations, compensations, and restitution for the implementation of material responsibility of states. Finally, this section evaluates the challenges posed by these issues of responsibility enforcement and their implications for the development of international law.

In addition, at the end of this thesis, the circumstances that could affect the scope of the states' material responsibility are discussed. For this purpose, several relevant ICJ decisions are analyzed, where it is possible to divide the analyzed circumstances into separate legal categories. The issue of the significance and influence of these circumstances on the development of international law in this area is also mentioned briefly.